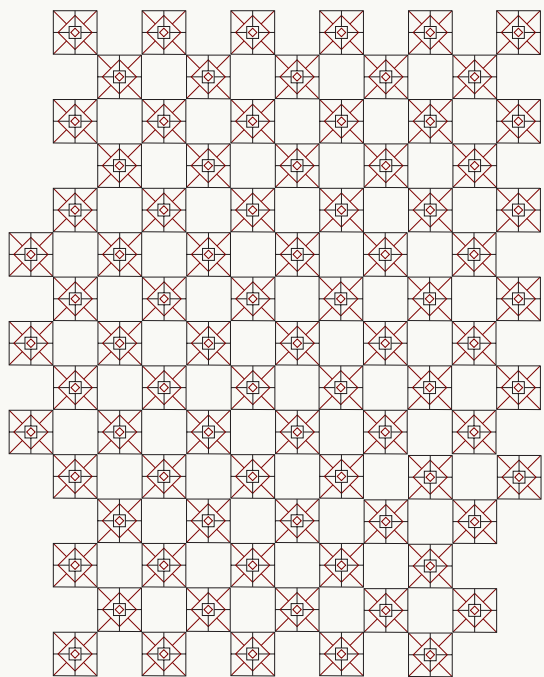

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

V/2-3

Retro **SPEKTIVE**

*Znanstvena revija za
zgodovinske in
sorodna področja*

Glasilo Združenja za promocijo kulturne dediščine,
raziskav in novih tehnologij – Retrospektive

Mednarodni uredniški odbor: dr. Peter Mikša (SI) (odgovorni urednik),
dr. Kornelija Ajlec (SI) (glavna urednica),
dr. Maja Vehar (SI) (tehnična urednica),
Žiga Smolič (SI) (tehnični urednik),
dr. Bojan Balkovec (SI),
dr. Matija Zorn (SI),
dr. Petra Testen (SI),
dr. Božo Repe (SI),
dr. Yoshitome Kota (JP),
dr. Sanja Petrović Todosijević (SRB),
dr. Slobodan Marković (SRB),
dr. Ivan Laković (MNE).

Strokovna sodelavka: mag. Ana Marija Lamut

Za znanstveno vsebino tekstov in točnost podatkov odgovarjajo avtorji. Prav tako morajo poskrbeti za avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira. Redakcija tega zvezka je bila zaključena 15. novembra 2022.

Prevodi: Furocat
Lektura: dr. Maja Vehar
Naslovnica: Tjaša Krivec
Oblikovanje in oprema: Jure Stušek
Prelom in tisk: PODOBA d.o.o., Celjska cesta 7, SI-3250 Rogaška Slatina
Naklada: 100 izvodov

Cena izvoda: 15 €
Letna naročnina: 25 €

Izdaja: Združenje za promocijo kulturne
dediščine, raziskav in novih
tehnologij – Retrospektive
Slovenska cesta 9b, SI-1000 Ljubljana, Slovenija

info@retrospektive-journal.org
www.retrospektive-journal.org

ISSN: 2630-3426 (tiskana izdaja)
2670-4013 (spletna izdaja)

Kazalo vsebine

Razprave 7

Jugoslovanski pogled na Združeno arabsko republiko v letu 1961 9

Žiga Smolič

Vojaški spomeniki prve svetovne vojne na območju soške fronte kot odraz nacionalizma 81

Sara Kobal

Slovenske alpinistke nad 7000 m 101

Julija Šuligoj

Okupacijska meja med Nemčijo in Italijo na območju Litije 169

Lea Meserko

Rapalska meja in njen vpliv na zgodovinski prostorski razvoj okolice: primer Žirovske kotline 199

Peter Mikša, Alenka Fikfak, Janez P. Grom

Nove tehnologije 227

Uporaba filma za interpretacijo zgodovinskih vsebin v sklopu muzejske
ponudbe 229

Nejc Kavka

Ocene in poročila 249

In memoriam: 251

Latinka Perović (1933-2022) 251

Božo Repe

Kontakti avtorjev 266

UDK: 327(620:497.1)"1961"

Jugoslovanski pogled na Združeno arabsko republiko v letu 1961

**The Yugoslav Perspective on the United Arab Republic
in 1961**

Žiga Smolič

IZVLEČEK

Združena arabska republika, ki je predstavljala utelešenje dolgoletne politične usmeritve – arabskega nacionalizma – egiptovskega predsednika Gamala Abdela Naserja, je bila državna tvorba, ki je luč sveta ugleдалa leta 1958 z združitvijo Egipta in Sirije ter razpadla z odcepitvijo slednje leta 1961. Glede na močno partnerstvo med Jugoslavijo in Egiptom oziroma v tem obdobju Združeno arabsko republiko prispevek ustvarja vpogled v zadnje leto obstoja Združene arabske republike, krajše ZAR, skozi prizmo jugoslovanske zunanje politike. Predmet obravnave je tako v prvi vrsti predstavitev notranjepolitičnega dogajanja v ZAR, vse od julijskih ukrepov z vpeljavo serije reform v luči centralizacije države in obsežne nacionalizacije do obravnave okoliščin, ki so privedle do njenega razpada. Glede na visoko raven meddržavnega sodelovanja pa jugoslovanska zunanja politika ni zgolj temeljito opazovala dogajanja v ZAR, temveč v njem posredno ali neposredno tudi sodelovala. Poleg ocen notranjepolitičnega dogajanja in jugoslovanskih političnih intervencij prispevek ponuja tudi vpogled v gospodarsko sodelovanje Jugoslavije z ZAR z večjim poudarkom na izzivih, s katerimi so se na tem tržišču srečevala jugoslovanska podjetja.

Ključne besede

Združena arabska republika, Egipt, Jugoslavija, Gibanje neuvrščenih, reforme v Združeni arabski republiki, 1961, jugoslovansko-egiptovski odnosi.

ABSTRACT

The United Arab Republic, which represents the embodiment of the long-standing political orientation of Egyptian President Gamal Abdel Nasser – Arab nationalism, was a state formation that saw the light of day in 1958, with the union of Egypt and Syria, and disintegrated with the secession of Syria in 1961. Given the strong partnership between Yugoslavia and Egypt or the United Arab Republic during this period, the article provides an insight into the last year of the existence of the United Arab Republic (UAR),

through the prism of Yugoslav foreign policy. The subject of the discussion is thus primarily a presentation of the internal political developments of UAR, from the *July measures* with the introduction of a series of reforms in the light of the centralization of the state and large-scale nationalization, to the discussion of the circumstances that led to its disintegration. Considering the extensive level of cooperation between two states, Yugoslav foreign policy did not only thoroughly observe the developments in the UAR, but also participated in them indirectly or directly. In addition to assessments of internal political events and Yugoslav political interventions, the paper also offers an insight into the economic cooperation of Yugoslavia with the UAR, with a greater emphasis on the challenges that Yugoslav companies faced in this market.

Keywords

United Arab Republic, Yugoslavia, Egypt, Non-Aligned Movement, UAR reforms, 1961, Yugoslav-Egyptian relations.

UVOD

V okviru prve konference Gibanja neuvrščeni v Beogradu septembra 1961 je bilo takratno jugoslovansko–egiptovsko politično partnerstvo, ki je v intenzivnejši obliki potekalo od sredine petdesetih let, še v večji meri dvignjeno na piedestal. Obravnava meddržavnih odnosov v prispevku je tako naravnana onkraj tesnih prijateljskih vezi med državama na nivoju mednarodne politike. V tem kontekstu se prispevek poleg notranjih izzivov Združene arabske republike ukvarja predvsem z gospodarskimi vprašanji. Navkljub izrazitim političnim interesom obeh držav po dvigu ravni gospodarskega sodelovanja so le-te na tem področju naleteli na prenekatero ovire – od golih materialnih okoliščin, slabe notranje organizacije ZAR do tuje in medsebojne konkurence med jugoslovanskimi podjetji – vpogled v leto 1961 pokaže prenekatero izzive na področju medsebojnega gospodarskega sodelovanja. Na primeru Egipta oziroma Združene arabske republike, ki je med državami v razvoju v začetku šestdesetih let predstavljal enega izmed največjih gospodarskih partnerjev Jugoslavije, lahko med drugim z določeno distanco posplošimo jugoslovanske izzive na teh tržiščih.

ZGODOVINSKI KONTEKST JUGOSLOVANSKO-EGIPTOVSKIH ODNOSOV

Prostor nekdanje socialistične Jugoslavije ima dolgo tradicijo interakcij z Egiptom. V slovenskem prostoru so morda najbolj poznane zgodbe o aleksandrskih, četudi še zdaleč niso edini primer migracij v Egipt s tega območja. Preplete teh prostorov lahko med drugim zasledimo tudi v obdobju gradnje Sueškega prekopa, pozneje, v dvajsetem stoletju pa predvsem na primeru jugoslovanske kraljeve vlade v izgnanstvu, ki je vsaj v okviru kraljeve vojske dolgo delovala v Egiptu,¹ in jugoslovanskih beguncev

¹ Za več glej: Bajc, Gorazd. *Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji*. Koper: Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 2002.

tekem druge svetovne vojne.² Ne glede na določeno tradicijo povezovanj dveh kulturno precej različnih območij lahko največje naraščanje sodelovanja zasledimo od sredine petdesetih let prejšnjega stoletja. Jugoslovanska politika je nakazovala izdatne ambicije v sodelovanju z Egiptom in gojila velike simpatije do nove egiptovske republike, ki je nastala leta 1952 z državnim udarom tako imenovanih svobodnih oficirjev.³ Simbolični prelom pa v tem kontekstu nakaže obisk Josipa Broza – Tita, ki se je ob vrnitvi iz Indije in Burme v začetku leta 1955 na Sueškem kanalu prvič srečal z egiptovskim predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem.⁴

Jugoslovanske poskuse vzpostavljanja boljših gospodarskih odnosov z Egiptom lahko neposredno zasledimo tako rekoč že v obdobju nastanka socialistične Jugoslavije. Predvsem po razhodu z informbirojem leta 1948 si je Jugoslavija še v večji meri prizadevala zvišati raven blagovne menjave z Egiptom. Poleg zelo omejenega nabora artiklov v potencialnem jugoslovanskem izvozu, ki je v koncu štiridesetih let večinoma zadeval les, lesene izdelke, papir in tobak,⁵ pa je pri tem naletela na številne druge ovire. Prva je zadevala preostanke migracije nekdanje jugoslovanske kraljeve vojske, ki je imela določen vpliv na oblast kralja Faruka. V drugi vrsti pa govorimo o takratni fobiji pred komunizmom, ki je bila močno prisotna v Farukovem Egiptu. To nazorno predstavi Zdravko Pečar:

Za čas Farukovega vladanja so bili stiki z Jugoslavijo na takšni stopnji, da policija tik pred prevratom iz strahu pred 'komunistično infiltracijo' ni dovolila prihoda jugoslovanske folklorne skupine, ki je po gostovanju v Atenah že imela napovedano prireditev v Kairu. Monarhistični in četniški emigraciji pa so, nasprotno, nudili vso gostoljubnost, bivši kraljevi oficirji so postali agenti Farukove politične policije in svojo zvestobo režimu so izpričali z ovajanjem mirnih jugoslovanskih

2 Za več glej: Ajlec, Kornelija. *Odnosi med begunci iz Jugoslavije in Unrro v Egiptu v letih 1943–1946*. Doktorska disertacija. Ljubljana, 2013.

3 Aburish, K. Said. Nasser. *The last Arab*. New York: St. Martin's Press, 2004, 40.

4 Bekić. Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus, 1988, 675.

5 ARS. AS 241, t. e. 5. Ministrstvo za izvoz in uvoz 1945 – 1951. "Proizvodi koji će se do kraja 1947 godine uvesti u Egipt." Borza za izvoz in uvoz. Beograd, 16. oktober 1947.

državljanov v Egiptu. Skratka, v Farukovem Egiptu ni bilo niti malo popularno biti Jugoslovan.⁶

Prvi koraki h krepitvi odnosov med državama so se začeli pojavljati šele z revolucijo svobodnih oficirjev in postopnem prevzemu oblasti Gamala Abdela Naserja leta 1952. Farukova kraljevina, ki ni izražala nobenih resnih interesov po političnem povezovanju z Jugoslavijo, je bila zamenjana z novim in po takratnem jugoslovanskem kriteriju progresivnim režimom, kar je vodilo v obojestranski interes po krepitvi sodelovanja. To so sprva sklenili v obliki sporazuma o trgovini in gospodarskem sodelovanju julija 1953. S tem je Jugoslavija postopno v vse večji meri nastopala kot kupec egiptovskega bombaža, v drugi smeri pa kot izvoznik industrijskih izdelkov in opreme za egiptovsko industrijo in promet.⁷ Vendarle pa je bil v prvih letih Naserjevega Egipta obseg gospodarskega sodelovanja relativno majhen.

Vzvodi za jugoslovansko-egiptovsko prijateljstvo, ki ga hrvaški zgodovinar Tvrtko Jakovina na osebni ravni med Josipom Brozom - Titom in Gamalom Abdelom Naserjem okliče kot največje prijateljstvo hladne vojne,⁸ ne izhajajo neposredno iz gospodarskih povezovanj. V konvencionalnem smislu pa glede na različno kulturno ozadje držav težko govorimo tudi o kulturnih vzvodih. Povod za krepitev odnosov med državama tako lahko iščemo predvsem v okviru sodelovanja na nivoju takratne globalne politike. To pomeni v okvirih hladne vojne in politike neuvrščenosti ter identitetnega povezovanja upora, kar je v egiptovskem primeru predpostavljalo dokončno osvoboditev izpod angleškega in francoskega postkolonialnega primeža in jugoslovanske identitete upora, ki je temeljila na izkušnji narodnoosvobodilnega boja.

Kot prvo potezo, s katero se je Jugoslavija v primeru Egipta vmešala v globalno politiko in pri tem dregnila v interese Zahoda, lahko nave-

6 Pečar, Zdravko in Veda Zagorac. *Egipt. Dežela, ljudstvo in revolucija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958, 126.

7 Bekić. Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu.*, 430.

8 »Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih (2/3)«. <https://www.youtube.com/watch?v=dD-NNV6Qfs8> (dostop: avgust 2021).

demo primer jugoslovanske dobave orožja Egiptu.⁹ Prvi kontakti o prodaji orožja so bili vzpostavljeni že maja 1953, egiptovska nabavna komisija pa je v Jugoslavijo prispela januarja 1954 in takrat z Jugoimportom sklenila dogovor o 1,1 milijona dolarjev vrednem orožarskem nakupu.¹⁰ Izjava britanskega ambasadorja Maleta, ki je 24. avgusta na Bledu vztrajal, da Jugoslavija opusti zgoraj izpostavljeni dogovor o prodaji orožja Egiptu, dobro nakaže zgroženost Velike Britanije glede Jugoslovanske prodaje orožja tekom angleškega embarga na prodajo orožja Egiptu: »Če Anglija dostavlja orožje Jugoslaviji, ne bi bilo lepo od Jugoslavije, da presežke orožja podarja državi, da to orožje uporabi proti Veliki Britaniji.«¹¹ Obseg jugoslovanske prodaje orožja je bil vsekakor zanemarljiv, potem ko se je vpletla Sovjetska zveza. S sovjetskim prodorom se je namreč popolnoma podrla kontrolirana dobava oziroma uvoz orožja. Zaradi Egipta je Britance skrbelo tudi, kdaj bo do podobnih ponudb in vzorcev delovanja prišlo v drugih arabskih državah.¹²

V postopni oboroževalni bitki, ki se je intenzivneje zaostrovala predvsem po juliju 1955, ko je bil preko Češkoslovaške sprejet dogovor o dostavi orožja v Egipt z Sovjetsko zvezo, se je vse močneje razvijalo vprašanje razpetosti Egipta med Vzhodom in Zahodom. Na tem mestu pa je svojo vlogo odigrala tudi Jugoslavija, ko je Sovjetom je v procesu odločanja svetoval Tito. Konec maja in v začetku junija 1955 je ob procesu normalizacije odnosov med SSSR in FNRJ sledil obisk Hruščova v Beogradu, kjer je Tito večkrat izpostavljaj Naserja, mu izrekal hvale in pri tem izpostavil skrb, da Naser nima zaveznika, na katerega bi se lahko zanesel.¹³ Sovjetsko delegacijo je med drugim prepričeval v to, da bi začela s prodajo orožja Egiptu, da bi Naser tako lahko zaostрил svojo protiiimperalistično držo.¹⁴ Medtem ko si je v začetku prizadeval približati Sovjetsko zvezo Egiptu, je Tita pozneje

9 Bekić. Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu*, 430.

10 Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovanske bliskoistočne politike 1946–1956*. Beograd : Institut za savremenu istoriju, 2007, 66.

11 Prav tam, 67.

12 Prav tam, 108–110.

13 Prav tam, 104.

14 Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija. Studije I dokumentarni prilozii*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010, 126.

skrbelo, da se bo Naser s Sovjetsko zvezo zblížal prekomerno. Prvotna prizadevanja potrjuje tudi izjava Hruščova: *»/.../ kadarkoli sva se s Titom dobila je zvesto branil Naserja in ga koval v zvezde. Vedno je govoril, da moramo pomagati Egiptu in imel je prav. Življenje ga je rodilo. In tudi glede drugih zadev smo poslušali Titove nasvete.«*¹⁵

Jugoslovanska zunanja politika je v primeru Egipta poskušala vplivati tudi na zahodni blok. Takratni zunanji minister Edvard Kardelj je tekom svojega obiska v London leta 1955 med drugim sugeriral, da lahko Jugoslavija izkoristi svoj vpliv na Egipt z namenom, da ublaži Naserjeva protizahodna stališča in ga spodbudi k pogajanjem o rešitvi takratnega egiptovsko-izraelskega spora. Angleži so Kardeljevo ponudbo sprejeli zelo resno, sama izvedba jugoslovanskega posredovanja pa je razburila britansko diplomacijo. Že v prvi točki je novica o Titovi posredniški vlogi še pred njegovim obiskom v Egiptu prišla v svetovne medije. Boleče pa je bilo tudi Titovo posredovanje oziroma svetovanje Naserju glede financiranja gradnje Asuanskega jezua – projekta, ki je predstavljal dolgoročno prioriteto v Egiptu, saj bi s projektom elektrificirali celotno državo. Sodeč po osnovnih dogovorih z Zahodom naj bi 200 milijonov dolarjev krila Svetovna banka, večino druge polovice bi prejeli v obliki finančne pomoči ZDA, manjši – desetodstotni delež – pa bi prispevala Velika Britanija.¹⁶ Tito, ki naj bi tekom svojega obiska Naserja približal Zahodu, je temu svetoval, da naj izkoristi sovjetske ponudbe pri financiranju gradnje Asuanskega jezua, da bo s tem dobil boljše pogoje v pogajanjih z ZDA in Veliko Britanijo. Svetoval mu je, da naj v tej igri ne vzame sovjetskega denarja, vendar to izkoristi zgolj kot manipulacijo pri pogajanjih z Svetovno banko.¹⁷ V tem kontekstu lahko spomnimo na Naserjev intervju za *New York Times*, v katerem je na vprašanje, kdo je zanj največji državnik na svetu, odgovoril: *»Josip Broz Tito. On me je naučil, da krotko jagnje dve ovci sesa, on me je naučil, kako za svojo državo izkoristiti nasprotja med velesilama.«*¹⁸

¹⁵ Prav tam, 122.

¹⁶ Za več glej: Pečar, *Egipt*, 246–252.

¹⁷ Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 120–122.

¹⁸ Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011, 320.

Spodleteli poskus posredovanja angleških interesov v bližnjevzhodni krizi se v določeni perspektivi ne kaže kot naključje. Jugoslovanska zunanja politika je v tem obdobju zaznala jasne razkorake med ameriškimi interesi in interesi starih kolonialnih sil – Francije in Velike Britanije – na področju Bližnjega vzhoda, kar v veliki meri pojasnjuje drzno zunanjo politiko Jugoslavije na primeru Egipta. Ta obrat je v veliki meri temeljil na ameriškem umiku podpore britansko koordiniranemu vojaškemu paktu – Bagdadski pakt – na Bližnjem vzhodu. Ameriška distanca do britanske politike na Bližnjem in Daljnem vzhodu je temeljila na podlagi tradicije kolonializma, v katero sta bili vpeti tako Velika Britanija kot Francija, s čimer se je zgolj ustvarjalo plodnejša tla za 'sovjetizacijo' dekoloniziranega prostora. To potrjuje izjava predsednika Eisenhowerja: »*Britanci vedno mislijo, da je njihov kolonializem drugačen in boljši. V resnici pa je to, kar hočejo, da se jim pridružimo in jim pomagamo ohraniti njihov imperij.*«¹⁹

Medtem ko je Jugoslavija tekom dogajanja v petdesetih letih, tako neposredno kot predvsem preko posredovanj z velesilami, jasno izkazala določeno lojalnost in spoštovanje do Naserjeve oblasti v Egiptu, pa to še vedno v veliki meri pokriva zgolj idejno področje sodelovanja. Z vidika skupnega nastopa na mednarodnem prizorišču lahko Egipt označimo kot enega izmed osrednjih partnerjev jugoslovanske zunanje politike neuvrščenosti. A vendar je bilo potrebno to podkrepiti tudi z določenimi rezultati gospodarskega sodelovanja, kar pa je seveda predstavljalo drugačne izzive. Odnose med Egiptom in Jugoslavijo lahko v tem kontekstu strnemo v širšo perspektivo odnosov z ostalimi državami tretjega sveta. Visoke ambicije vzpostavitve paralelnega svetovnega sistema izven sence velesil in hladne vojne so bile zaradi slabih produkcijskih zmožnosti že v osnovi močno omejene. Še leta 1959 je statistika jugoslovanske materialne izmenjave s svetom izgledala takole: 60 odstotkov celotne blagovne izmenjave je Jugoslavija opravila z ZDA, Zahodno Evropo, Kanado in Avstralijo, 27 odstotkov z vzhodnoevropskimi državami in Kitajsko ter zgolj 13 odstotkov z državami tretjega sveta.²⁰ Okviren vrhunec blagovne menjave z drža-

¹⁹ Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 130.

²⁰ Bogetić, Dragan. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006, 9.

vami v razvoju lahko najdemo v statistikah za leto 1963, ko je Jugoslavija z državami v razvoju naredila 23 odstotkov celotne blagovne izmenjave.²¹ Egipt v koncu petdesetih let ni drastično odstopal od splošnega povprečja jugoslovanske zunanje trgovine z državami v razvoju. Očitno pa je, da je bil politični interes po višanju ravni gospodarskega sodelovanja močan.

ZDRUŽENA ARABSKA REPUBLIKA IN JUGOSLOVANSKI VPLIV

Egipt je po revoluciji svobodnih oficirjev postopno zajel val reform, ki so v veliki meri preoblikovale predhodno notranjo ureditev države. Niz ukrepov, kot so agrarna reforma, delna nacionalizacija in sekularizacija ter ukinitvev političnih strank,²² je brez dvoma sklenila nacionalizacija Sueškega kanala leta 1956. Poteza je odigrala ključno vlogo pri ustvarjanju notranjepolitične kot tudi širše medarabske popularnosti in prepoznavnosti Gamala Abdela Naserja. V tem sklopu se je postopno gradila Naserjeva panarabska *persona*, ki je kaj kmalu dosegla raven mita. Kot pogosto izpostavlja avtor Said Aburish, je Naser tako zgradil enormno podporno bazo širših množic, četudi je ni znal zares upravljati, usmerjati oziroma izkoristiti za jasen političen načrt.²³ Ikona Naserja se je preko akta nacionalizacije Sueškega kanala in njegovih sloganov, kot je »*Arabsko nafto, Arabcem!*«,²⁴ hitro širila po arabskem svetu in Naser je v drugi polovici petdesetih let postal simbol arabskega trpljenja in zgodovinske krivice. Podporo množic je tako beležil ne zgolj v Egiptu, temveč tudi v Libanonu, Iraku, Jordaniji, Savdski Arabiji itd. V vseh naštetih državah so Naserjevi podporniki izobešali njegove fotografije, predvajali govore in organizirali podpirne shode. Strah oblasti arabskih držav pred naraščajočo priljubljenostjo Naserja v najbolj skrajni obliki nakaže reakcija oblasti v Savdski Arabiji. Leta 1955 se je tam zgodil upor Naserjevih privržencev med savdskimi enotami v Taifu, ki se je končal z obglavljanjem oficirjev. Leto pozneje je protestiralo več kot petdeset

21 Jugoslovanski pregled : informativno-dokumentarne sveske. Letnik 13, Julij-avgust 1970, 286.

22 Ginat, Rami. *Egypt's incomplete Revolution. Lufti al-Khuli and Nasser's Socialism in the 1960's*. London: Frank Cass, 1977, 2.

23 Aburish K. Said. *Nasser. The last Arab*. New York: St. Martin's Press, 2004, 144.

24 Prav tam, 143.

tisoč delavcev Aramca, savdskega naftnega podjetja, ki so pri tem vzklikali Naserjeve slogane, ob zatiranju vstaje pa so bili številni pretepeni do smrti.²⁵ Ne glede na strah, ki je med okoliškimi arabskimi državami kot tudi ZDA izhajal iz Naserjeve panarabizma, Naser ni imel jasnih ambicij oziroma politične vizije na tem področju. Z vidika zunanje politike se je v glavnini izogibal aktivnemu delovanju. Kot primer lahko navedemo dvakratno zavrnitev pomoči Abdelu Karimu Kassemu pri izvedbi državnega udara v Iraku.²⁶ Implementacijam panarabske politike se je v veliki meri izogibal vse dokler se je lahko oziroma dokler ga v to ni prisililo dogajanje v Siriji.

Sirija je kot skrajno nestabilna kolonialna državna tvorba vse od leta 1949 dalje doživljala državni udar za državnim udarom. Britanski pritiski so se nagibali v smer njene združitve z hašemitskim Irakom, medtem ko so Američani zaradi strahu Izraela in Savdske Arabije pred vzpostavljanjem močnih arabskih držav nasprotovali britanski viziji. Na začetku leta 1957 pa se je v Siriji zaradi dobro organizirane in vplivne komunistične stranke pojavljal strah pred tem, da bi ta padla v neposredno vplivno sfero Sovjetske zveze. Pritiski s strani sirske oblasti na Naserja z namenom združitve Sirije z Egiptom so postajali vse večji in Naser je tako navkljub dolgemu neodobravanju pristal.²⁷ Četudi se je dobro zavedal, da tovrstna poteza predstavlja velik organizacijski podvig – spomnimo, da je predhodno s strani sirske oblasti dvakrat zavrnil ponudbo po združitvi Sirije in Egipta z argumentom, da bi za to potrebovali vsaj pet let priprav – je 1. februarja 1958, tako rekoč z danes na jutri, nastala Združena arabska republika.²⁸

Na primeru državne tvorbe Združene arabske republike je potrebno izpostaviti, da je, čeprav je tvorba obstaja že od leta 1958, prve resne poskuse politične integracije med dvema provincama (Egiptom in Sirijo) začela oblast izvajati šele tekom leta 1961. Šele v tem letu je prišlo do poskusa resnega poenotenja oziroma spojitve dveh provinc v enotni admi-

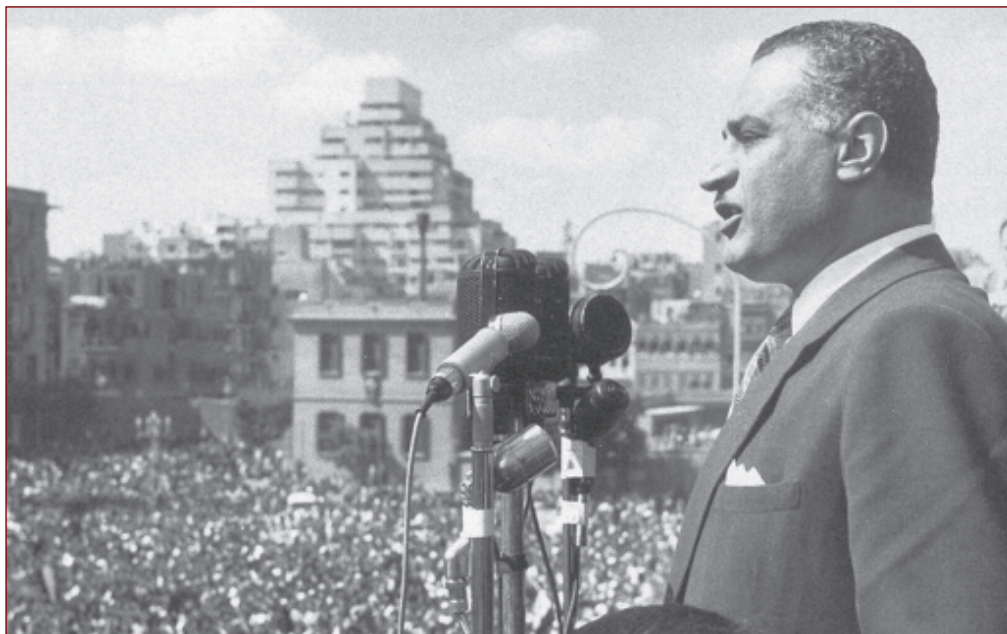
25 Prav tam, 2004, 146.

26 Aburish, *Nasser*. 149.

27 Prav tam, 150–151.

28 Raymond, W. Baker. *Egypt Uncertain Revolution under Nasser and Sadat*. Cambridge: Harvard University Press, 1978, 57.

nistrativni sistem. Ukrepi, ki jih je vlada ZAR sprejemala v letu 1961, pa so se izkazali kot odločilni udarec, saj so se oblikovali vzvodi za puč v Siriji. Vsi sprejeti ukrepi in posledice pa so posredno zadevali tudi Jugoslavijo in njene interese na tem območju.

Slika 1: Govor Gamala Abdela Naserja na Trgu republike v Kairu 22. februarja 1958 ob razglasitvi rezultatov plebiscita o združitvi Egipta in Sirije v Združeno arabsko republiko.²⁹

Trenja ali vsaj določene nejasnosti in negotovosti v okviru unije ZAR jugoslovanski diplomaciji niso bile tuje že tekom samih začetkov integracije dveh provinc. Četudi je splošna sirska populacija v začetku pozdravljala pridružitve ZAR, so bili pri poskusih integracije provinc v kontekstu vzpostavljanja unije, ki je predpostavljala združevanje politik, blagovne menjave, zakonov ipd., že v samih začetkih prisotni določeni odpori. Jugoslovanski predstavniki so sprva beležili neodobranja le s strani sirske trgovinske buržoazije, po implementaciji nacionalizacije pa tudi s strani industrijske buržoazije. Velike dileme so izhajale predvsem iz vprašanja, kako bi se izvedla integracija med Sirijo, ki je imela takrat 4,5 milijona prebivalcev, in Egiptom z

²⁹ Vir fotografije: Photo archive. www.nasser.org/photos (dostop: november 2022).

24,5 milijona prebivalcev, pri čemer je bila letni dohodek na prebivalca leta 1960 v Siriji skoraj enkrat višji kot v Egiptu.³⁰

Jugoslovanski ambasador v ZAR, Jože Brilej, je 22. avgusta poročal o takrat nedavni reorganizaciji tamkajšnje vlade. Po oceni ambasade je bila poteza nujna, predvsem z vidika potrebe po vzpostavitvi homogenega vodstvenega telesa, ki bi bilo sposobno čim hitreje in učinkoviteje izvajati sprejete ukrepe. Te so predstavljali začetek nove etape gradnje družbeno-politične in ekonomske strukture države, kar je med drugim vključevalo tudi vzpostavitev petih novih ministrstev. Jugoslovanska diplomacija je to tolmačila kot korak, ki bo omogočil nadaljnjo stabilizacijo države, predvsem pa pospešil razvijanje nacionalnega gospodarstva. V tej luči je pozdravljala prizadevanja po nadaljnji centralizaciji, kar je tolmačila kot nujni ukrep za izhod iz gospodarske zaostalosti Egipta.³¹ Pri tem pa navkljub določenim zadržkom tudi popustila dolgoročnim pritiskom ZAR po vzpostavitvi enotnega plačilnega sistema za obe provinci Združene arabske republike.

Januarja 1961 so med delegacijami ZAR in Jugoslavije potekala pogajanja o vprašanju trgovine oziroma ekonomskega sodelovanja. Delegacija ZAR je kot osrednji in tudi edini problem izpostavljala vprašanje občega vključevanja Sirije v obstoječe klirinške instrumente, ki so bili sklenjeni med Jugoslavijo in Egiptom. Četudi je jugoslovanska delegacija izpostavljeno tendenco o poenotenju Sirije z enim skupnim instrumentom ocenjevala kot njihovo politično potrebo, je Sirija iz ekonomskega vidika še vedno predstavljala ločeno ekonomsko področje s popolnoma drugačnim zunanjetrgovinskim in deviznim režimom.³² Glede Sirije so vztrajali pri njenem vključevanju v vse sporazume. Pri tem je jugoslovanska delegacija vztrajala na argumentu: »*dve valuti, dva režima.*«³³ Vendar je, kot je dodala delegacija

30 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 140, mapa 12, signatura 428016, št. 135. Generalni konzulat v Damasku na DSIP, 18. September 1961.

31 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 12, signatura 425531, št. 708. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Kairo, 22. avgust 1961.

32 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 29, signatura 43017. "Izveštaj o dosadanjim pregovorima sa delegacijom UAR". Kairo, 27. januar 1961, 1.

33 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 332, mapa 2, signatura 42440, št. 49. "Trgovinska razmena." DSIP, 23. januar 1961, 1.

v poročilu, izgledalo, kot da pri tem predstavniki ZAR ne bodo popustili, nasprotno, iskali so tudi spremembo takrat nedavno zaključenega sporazuma glede razširitve istega na Sirijo, vendar brez večanja kredita.³⁴ To se je tudi zgodilo. Desetega januarja 1961 je bil med Jugoslavijo in ZAR podpisan Sporazum o ekonomskem in industrijskem sodelovanju, 21. marca istega leta pa je bil sporazumu dodan aneks, sodeč po katerem se je kredit v višini 20 milijonov dolarjev razdelil tudi na Sirsko provinco.³⁵

Vzpostavitev enotne vlade lahko samo okrepi zunanjepolitične položaje ZAR do Vzhoda in Zahoda. Predvsem glede zunanjih poskusov, da se oteži ali upočasni proces integracije dveh oblasti. Tovrstna evolucija istočasno krepi tudi mesto in vlogo ZAR na arabskem področju, ker konsolidacija Unije omogoča tudi njeno večjo aktivizacijo na področju politike arabske enotnosti.³⁶

Jugoslavija je tako z zadovoljstvom opazovala notranjo reorganizacijo ZAR. Poleg organiziranja Generalnega kongresa Nacionalne unije leta 1960, uveljavitve parlamenta in novega sistema lokalne uprave, izvajanja politike nacionalizacije in serije ukrepov na gospodarskem in socialnem področju se je ZAR po jugoslovanskih ocenah bolj jasno in odločneje posvetila notranjim problemom. Ob vsem tem pa je občutno narastel interes po izkušnjah jugoslovanskega političnega vodstva. Leta 1960 je Jugoslovanska ambasada v Kairu beležila več primerov, ko so se najvišji politični kadri ZAR poleg splošnih informacij o Jugoslaviji zanimali tudi za bolj specifične zadeve, kot sta na primer jugoslovanski petletni načrt gospodarskega razvoja in gradivo o jugoslovanski politiki na podeželju. Pri tem je kabinet predsednika Naserja celo prevedel Kardeljevo študijo o kmetijstvu v arabski jezik. Zanimalo jih je tudi gradivo o organizaciji socialne in zdravstvene službe, lokalni samoupravi, Socialistični zvezi, sindikatih, mladini, ženskah

34 Prav tam, 2.

35 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 4193316. "Informacija o nekim uslovima koje postavlja egipatski partner našim privrednim organizacijama u ugovorima o izgradnji fabrike autobusa I fabrike traktora u egipetu." DSIP. Beograd, 19. junij 1961.

36 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 12, signatura 425531, št. 708. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Kairo, 22. avgust 1961.

itd.³⁷ Raven jugoslovanskega vzora v egiptovski notranji politiki v okvirnem obdobju leta 1961 je seveda v določeni meri špekulativne narave. Preko dostopne dokumentacije Kabineta predsednika republike, CKSKJ, SSRNJ, in diplomatskih depeš, poslanih na Državni sekretariat za zunanje zadeve (DSIP), so razvidna prenekatera zanimanja egiptovskih političnih predstavnikov za jugoslovanski način urejanja notranjepolitičnih vprašanj. Vendar so ta v tem obdobju potekala bolj na ravni pogovorov, branja jugoslovanske literature ipd., kot pa v jasnih pozivih po dolgoročnih svetovanjih in izobraževanjih s strani jugoslovanskih strokovnjakov. Kot primer tega lahko dodamo vzpostavljanje enotne sindikalne organizacije v ZAR. Delo na tem se je v okvirih Nacionalne unije začelo že leta 1960, vendar je še konec maja 1961 izgledalo precej v povojih, pri čemer lahko izpostavimo, da je v obeh provincah ZAR delovalo več med seboj slabo povezanih sindikalnih organizacij, v Siriji pa so bile takrat aktivne še organizacije lastnikov podjetij ipd. Khaled Favzi, ki je takrat deloval kot direktor Komiteja Nacionalne unije za delavce, se je močno zanimal za jugoslovansko organizacijo sindikatov. V pogovorih z jugoslovanskimi predstavniki je maja 1961 govoril, da se zanimajo za *»nekaj podobnega kot imate vi v Jugoslaviji«* in zaprosil za obisk Jugoslavije z namenom preučevanja vloge sindikatov v industrializaciji, organiziranja sindikatov in vloge združenih gibanj v Jugoslaviji.³⁸

Zgledovanje po jugoslovanskih praksah pa odpira tudi določena pritislovja z vidika protikomunistične politike v Egiptu oziroma Združeni arabski republiki. Pri tem je potrebno dodati, da so bile pred samim zgledom Jugoslavije v prvi vrsti vprašljive prenekaterne prakse in ukrepi v Egiptu. Socialno naravnana politika, nacionalizacija, principi organiziranja podjetij itd. so bili v osnovi ukrepi, ki bi jih lahko brez vsakršnega zadržka enačili z ukrepi, ki so bolj značilni za socialistične države. Izhodišče za Naserjevo izrecno izogibanje in negacijo socialističnih elementov v politični identiteti ZAR³⁹ je imelo vsekakor pragmatično osnovo, v kolikor dregnemo ob

37 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 313a, mapa 6, signatura 48181, št. 152. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 14. marec 1961, 2.

38 AJ. CKSKJ, IX, 25/II-30, Iz Ambasade FNRJ v Kairu na DSIP, SSRNJ in CKSKJ, 23. maj 1961.

39 Gre za značilnost bolj prisotno v obdobju do leta 1962.

splošno arabsko razpoloženje do ukrepov, kot je bila na primer nacionalizacija, ki v večinsko muslimanski populaciji ni bila dobro sprejeta.

A vendarle jugoslovanska zunanja politika z negacijo socialističnih elementov v samoidentiteti ZAR ni imela težav. Prav tako tudi ni nikoli resno intervenirala v primerih notranjega preganjanja komunistov, pri čemer lahko precedens najdemo že leta 1955, tako rekoč neposredno po Titovem odhodu s prvega srečanja z Gamalom Abdelom Naserjem. Slednji je namreč pred vojaško sodišče postavil 21 komunistov pod obtožbo vojaške zarote, pri čemer Tito ob sprejemu novice ni nastopil kritično do Naserjeve notranje politike in je situacijo komentiral z naslednjimi besedami: *»V zunanji politiki ni antikomunizma, v notranji pa je to popolnoma upravičeno. Če komunisti ne razumejo, kaj je interes nacije, ki se šele vlačí iz kolonialnega položaja, potem to niso komunisti, ampak goli agenti nekega političnega šefa.«*⁴⁰

Slika 2: Josip Broz – Tito in Gamal Abdel Nasser tekem enega izmed številnih Naserjevih obiskov v Jugoslaviji. ⁴¹

⁴⁰ Petrović, *Jugoslavija stupa na Bliski istok*, 86.

⁴¹ Vir fotografije: Photo archive. www.nasser.org/photos (dostop: november 2022).

To še ni pomenilo, da se jugoslovanska zunanja politika ni ukvarjala z vprašanjem odnosa do komunistov znotraj ZAR. Četudi glede tega vprašanja ni nikoli intervenirala, lahko ob pregledu dokumentacije Centralnega komiteja, Državnega sekretariata za zunanje zadeve, Socialistične zveze delovnega naroda Jugoslavije, kot tudi Kabineta predsednika republike zasledimo obsežna poročila o aktivnosti in odnosu do komunistov znotraj ZAR. V konkretni obravnavi leta 1961 pa lahko omenimo depešo takratnega ambasadorja v ZAR, Jožeta Brileja, ki je decembra 1961 poročal, da se je Naser nedavno prvič jasno in nedvoumno izjasnil, da ne nasprotuje marksizmu kot ideologiji in ne bo preganjal marksistov in komunistov, ki niso usmerjeni iz tujine. Pri tem pa je poudaril, da ne bo toleriral aktivnosti KP Egipta in komunistov, ki delujejo po napotkih iz tujine, kar je utemeljil s tem, da je le-ta delovala po navodilih, ki jih je prejela iz Sofije. Pripadnike KP Egipta je Naser po tem ključu ožigosal kot izdajalce in vzpostavil jasno distinkcijo, da socializem v ZAR ni komunizem in je *»diktatura proletariata vladavina manjšine, ki je on ne sprejema. Isto pa velja za diktaturo kapitala, ki bi vodila v restavracijo fevdalizma in kapitalizma.«*⁴² Prav tako se je jasno izjasnil, da ZAR ne bo prevzela večstrankarskega sistema po zahodnem vzoru, ker bi to enako vodilo do restavracije kapitalizma.⁴³

Navkljub jugoslovanskim simpatijam do notranje reorganizacije ZAR v okviru formiranja enotne vlade je Generalni konzulat v Siriji dogajanje spremljal z določenimi skrbmi. Avgusta je jugoslovanski predstavnik v Damasku, Milorad Komatina, zaskrbljeno spremljal reakcije v Siriji. Na DSIP je poročal, da negotovanje v Siriji ne izhaja izključno s strani sirske buržoazije, temveč *»tudi s strani drugih slojev, ki se nenehno bojijo egiptovske politične hegemonije in ekonomske penetracije.«*⁴⁴ Utemeljil je, da so predhodne kritike ukrepov ZAR prihajale s strani sirske buržoazije, medtem ko je delavski del prebivalstva od predhodnih ukrepov pričakoval izboljšanje svojega položaja. Takratno formiranje vlade je po ocenah jugoslovanske

42 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 8, signatura 436697, št. 1080. Iz ambasade v Kairu na DSIP, Kairo, 1. december 1961.

43 Prav tam.

44 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 140, mapa 12, signatura 425446, št. 113. Ambasada v Bejrutu na DSIP, 20. avgust 1961, 1.

diplomacije tako rekoč samo ponudilo argumente za ostre kritike notranje politike Kaira. Četudi so se zavedali, da ZAR ni federativna, temveč unitarna država, so vendarle upali, da bi morala za Sirijo obstajati ločena administracija v Damasku, pri tem pa ostajali ironični do napovedi, da bosta s sedežem v Kairu delovala dva provincijska izvršna sveta. Zastopanost Sircev v vladi pa so ignorirali češ, da ne bodo imeli nobenega resnega vpliva pri vodenju politike.⁴⁵

Komatina je med drugim zapisal, da se je v Siriji razširilo mnenje, da je Naser kopiral jugoslovansko prakso in vsi tisti, ki so nezadovoljni z Naserjem, posredno napadajo tudi Jugoslavijo.⁴⁶ Mnenja, da je Naser v svojih reformah – predvsem v kontekstu julijskih ukrepov, ki bodo predmet naslednjega poglavja – kopiral jugoslovanski model, pa niso prihajala zgolj s strani sirske buržoazije. Kot piše Rami Ginat, so se tega mnenja posluževali tudi nekateri zahodni predstavniki v Kairu. Špekulacije na tem področju so bile raznolike, a večinoma temelječe na medlih predpostavkah. Ginat na podlagi teh ocen navaja teorije, da naj bi Ali Sabri Edvarda Kardelja ob obisku v Kairu marca 1961⁴⁷ cel dan zasliševal o metodah nacionalizacije in ekonomske centralizacije. Dodaten primer pa črpa iz depeš kanadskega ambasadorja v ZAR, Roberta A. Forda. Ta je v svojih poročilih tolmačil neposreden vpliv Edvarda Kardelja na julijske ukrepe na področju nacionalizacije in centralizacije v Združeni arabski republiko. Ford je med drugim poročal tudi o tem, da naj bi štirje jugoslovanski strokovnjaki v prvi polovici leta 1961 delali za pisarno egiptovskega predsednika, ki se je ukvarjala z gospodarskimi vprašanji. Te naj bi reševali neposredno z Ahmadom Abd al Fatahom, ki je bil razumljen kot osrednji avtor julijskih ukrepov.⁴⁸

Kot že izpostavljeno, so trditve o neposrednem jugoslovanskem vplivu na notranje reforme ZAR v letu 1961 precej špekulativne narave. Ginat, ki se v svojem delu *Egypt's Incomplete Revolution* v veliki meri nasloni na to

45 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 140, mapa 12, signatura 425446, št. 113. Ambasada v Bejrutu na DSIP, 20. avgust 1961, 1.

46 Prav tam, 2.

47 "Odnosi Jugoslavije l Ujedinjene Arapske republike." *Jugoslovanski pregled*, marec 1966, 119.

48 Ginat, Rami. *Egypt's incomplete Revolution*, 16-17.

trditev, jo večinoma utemeljuje na nekaterih političnih obiskih, kot je Titov obisk v ZAR med 17. in 23. aprilom 1961, obisk delegacije ZAR v Jugoslaviji v mesecu juniju in prvo zasedanje mešanega komiteja ZAR in Jugoslavije v Kairu marca 1961.⁴⁹ A vendarle so bili vsi naštetih obiski kratka srečanja političnih predstavnikov, ki so pogosto vključevala tudi veliko premikanj po državah in nikakor ni šlo za daljša strokovna posvetovanja o izvedbi notranjih reform julija 1961.⁵⁰ Vsekakor pa so srečanja, kot sta bila obisk delegacije ZAR v Jugoslaviji, na čelu katere je bil Anvar Al Sadat, konec junija 1961⁵¹ in prvo zasedanje mešanega komiteja za gospodarsko sodelovanje med državama 22. marca 1961, nakazovala izrazit dvig tako gospodarskega kot ideološkega sodelovanja med državama.⁵² Ob predstavljenih namigovalnih jugoslovanskega vpliva na izvedbo socialističnih ukrepov znotraj ZAR se zdi, kot da se je ponovila zgodba iz leta 1956, ko je Naser izvedel nacionalizacijo Sueškega kanala. Ker je poteza sledila nedolgo po njegovi vrnitvi z obiska Jugoslavije, so številni zahodni politiki krivili Jugoslavijo, češ da je Josip Broz – Tito Naserja spodbujal oz. vsaj vedel, da bo ta izvedel nacionalizacijo kanala.⁵³

JUGOSLOVANSKE OCENE JULIJSKIH UKREPOV

Po jugoslovanskih ocenah je zaposlovanje presežka delovne sile predstavljalo enega izmed najtežjih problemov ZAR. S spremembo zakonodaje je ZAR v letu 1961 določila, da lahko ena oseba opravlja samo eno delovno mesto, poleg tega pa v večjem delu industrijskih podjetij delovni čas iz osmih ur skrajšala na sedem, kar naj bi ustvarilo 31.000 novih delovnih mest. Glede na načrt za leto 1962/1963, ki je med drugim predvideval odprtje 200.000 dodatnih delovnih mest, pa število vseeno ne bi bilo zadostno glede na prirast populacije. Sodeč po tem premisleku je vlada ZAR kljub odporu verskih krogov začela izvajati propagandni program za uporabo

49 Prav tam, 17–18.

50 »Prisrčen sprejem v Aleksandriji.« *Delo*, št. 108, torek, 18. april 1961, 1.

51 "Parlamentarna delegacija ZAR včeraj prispela v Jugoslavijo." *Delo*, št. 174, torek, 27. junij 1961, 1.

52 "Vrnitev Todorovića iz ZAR." *Delo*, št. 81, petek, 24. marec 1961, 1.

53 Bogetić, *Jugoslavija I nesvrstanost*, 617; Mičunović, Veljko. *Moskovske godine 1956 – 1958*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1977, 117–119.

kontracepcije in leta 1961 tudi začela z lokalno proizvodnjo kontracepcijskih sredstev. Z vidika nižanja življenjskih stroškov so bile znotraj ZAR vpeljane regulacije nekaterih cen. Znižane so bile cene električne energije, petroleja, stanovanj in šolnin. V tem sklopu so bile leta 1961 v ZAR regulirane cene približno 5.000 artiklov.⁵⁴

Ambasada FNRJ v Kairu je v začetku leta 1962 pozitivno ocenjevala dosežke agrarne reforme po juljskih ukrepih 1961. Projekt melioracije oziroma ustvarjanja novih kmetijskih površin je do konca proračunskega leta 1961 ustvaril 240.000 fedanov⁵⁵ novih zemljišč, kar je predstavljalo skoraj polovico predvidenega načrta. Predvsem pa je jugoslovanska ocena izpostavljala, da so dela na izvajanju agrarne reforme po juliju 1961 potekala bistveno bolj ekonomično in učinkovito. Od skupne površine zemljišč v sklopu agrarne reforme je bilo do konca leta 1961 od 582.000 fedanov med 199.780 družin s približno 1,3 milijona članov razdeljenih 449.700 fedanov zemlje.⁵⁶

Ob vseh socialističnih ukrepih, ki jih je uvedla Naserjeva vlada v letu 1961, je bila po oceni jugoslovanske ambasade v Kairu osnovna politična koncepcija družbenega gibanja ZAR izgradnja brezrazredne družbe z zmanjševanjem razrednih razlik, sodelovanjem in spajanjem obstoječih razredov v okviru Nacionalne unije. Ob tem je jugoslovansko predstavništvo v Kairu sledilo precejšnjim nejasnostim in nekonsistentnostim na nivoju ideološke utemeljitve željenih akcij. Podajmo primer soočanja z razrednim vprašanjem in vpeljave nove politike na tem področju znotraj ZAR. V začetku tamkajšnja oblast ni uspela jasno definirati, kdo vse tvori določene razrede v družbi, tako so na primer vsi, ki so živeli na zemlji, spadali med kmete ne glede na to, ali so bili veleposestniki ali najemni delavci.⁵⁷ Da so se obrvi jugoslovanske zunanje politike dvignile še nekoliko višje, pa je poskrbela izjava Naserjevega svetovalca in novinarja Mohameda Heikala: *»tisti, ki se*

54 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 138, klasacija UAR 140, mapa 140, signatura 426866. "Privredni problem I razvoj UAR od juljskih mera 1961. godine." Ambasada FNRJ na DSIP, 4. januar 1962, 5.

55 Pretvorba merske enote iz Feddan v hektar je 1:0,4168.

56 Prav tam, 4.

57 DA, P.A., UAR, fascikel 144, UAR 100, mapa 3, signatura 429863, št. 884. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 8. oktober 1961, 1

bojijo omejevanja razrednih razlik in to mešajo s komunizmom, morajo pogled usmeriti na družbo v Skandinaviji in Veliki Britaniji, kjer se razredi premikajo v smeri združevanja v en razred, ki združuje celotno družbo v atmosferi izobilja in pravice.»⁵⁸

Slika 3: Mohamed Heikal in Josip Broz - Tito.⁵⁹

Jugoslovanska zunanja politika se je dobro zavedala »ideološke naivnosti« znotraj ZAR. To pa so med drugim potrjevali tudi nekateri notranji kritiki v državi. Kot primer je jugoslovansko veleposlaništvo v ZAR na DSIP poslalo izjavo pomočnika ministra za socialne zadeve in delo v ZAR, Mongija Saida, ki ga je jugoslovansko veleposlaništvo označilo kot »dobrega poznavalca in prijatelja Jugoslavije«. Njegov komentar na ideološko identiteto ZAR so strnili takole:

Vodstvo ZAR nima ideologije. Noče in se poleg tega tudi boji razmišljati razredno. Službena koncepcija je arabski socializem, čeprav nihče ne ve, kakšen

⁵⁸ Prav tam.

⁵⁹ Vir fotografije: Photo archive. www.nasser.org/photos (dostop: november 2022).

socializem, kaj so njegove glavne komponente, katere so glavne sile na katere se lahko nasloni, kako je mogoče da komandant tako vplivne enote, ki je izvedla puč (v Siriji), predstavlja člana najbogatejše družine v Siriji /.../ V Vladi ZAR sedijo najrazličnejše osebe. Naser je pošten in revolucionaren. Ljudje, ki ga obkrožajo pa so mešana družčina. Kdo so ministri in pomočniki ministrov? Bogataši in pro-američani. Morda ima med šest in osem revoluciji zvestih oseb – ostalo pa so v osnovi buržoazni in prozahodni elementi. Nacionalna unija v bistvu ne obstaja kot resna politična organizacija. /.../⁶⁰

Ob tem pa je Said izrazil resne skrbi, da bi se lahko podoben primer, kot se je zgodil v Siriji, ponovil tudi v Egiptu. Kot je dodal, »buržoazija tukaj dviguje glave«. ⁶¹ Del izjave Mongija Saida kronološko že nekoliko prehitava vsebino tega članka, saj se bomo samemu dogajanju v Siriji konec septembra leta 1961 posvetili nekoliko pozneje. A vendarle nezadovoljstvo buržoazije ob ukrepih nacionalizacije prejme najbolj oster odziv prav v Siriji.

TEŽAVE Z UPRAVLJANJEM NACIONALIZIRANEGA PREMOŽENJA

Z dekretom julija leta 1961 je v obeh provincah ZAR stekla obsežna nacionalizacija. Nacionaliziranih je bilo 400 podjetij, v državno upravljanje pa je poleg tega padlo še 50 odstotkov kapitala 83 podjetij, omejene so bile direktorske plače, nadzorni sveti so bili omejeni na 7 članov, močno zvišani pa so bili tudi davki na najvišje dohodke. ⁶² V sirski provinci je bilo tako nacionaliziranih 23 podjetij. Številka je vključevala vse banke in zavarovalnice ter nekaj najpomembnejših industrijskih podjetij. V 12 od skupno 23 podjetij je bila država vključena z 50-odstotnim lastništvom kapitala. Država si je

60 DA, P.A., UAR, fascikel 144, UAR 100, mapa 3, signatura 429863, št. 884. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 8. oktober 1961, 2.

61 Prav tam.

62 Ginat, Rami. *Egypt's incomplete Revolution. Lufti al-Khuli and Nasser's Socialism in the 1960's*. London: Frank Cass, 1977, 15.

poleg celotnega lastništva nad bankami in zavarovalnicami lastila še približno 20 odstotkov celotne industrije.⁶³

Organizacijo in proces izvedbe nacionalizacije je jugoslovanski generalni konzulat v Damasku ocenjeval kot uspešen, četudi je bil pri tem prisoten določen zadržek. Čeprav so bili sprejeti ukrepi *»brez dvoma progresivni kot taki, bo končni rezultat odvisen od kadrov, ki bodo upravljali z nacionaliziranim premoženjem in zainteresiranosti delavcev za večjo produktivnost.«*⁶⁴ Glede organizacijskih zmožnosti ZAR si jugoslovanska diplomacija ni zatiskala oči, saj je ob sami nacionalizaciji jasno izpostavljala dvom, da se glede na poznavanje tamkajšnje administracije, ki so jo zaznamovali centralizem, korupcija, površnost, počasnost in pomanjkanje občutka za obče interese, *»lahko pričakuje, da bo vlada naletela na težave pri upravljanju nacionaliziranega premoženja.«*⁶⁵

Prva reakcija buržoazije ob nacionalizaciji je zadevala absolutno zmanjšanje poslovne aktivnosti in preprečitev poskusov premikov kapitala preko državnih meja ZAR. Posledično je prišlo do nekaterih zastojev in zapletov v procesih proizvodnje in v delovanju trgovine na drobno. Ker je bila leta 1961 v ZAR organizacija potrošniških zadrug šele v začetnih korakih in je bila trgovina na drobno skoraj v celoti v rokah lokalne buržoazije, je umik buržoazije povzročil kolaps tega sektorja. Kot je v začetku leta 1962 stanje opisovala jugoslovanska diplomacija, je bilo to stanje še vedno podobno tudi 6 mesecev po izvedbi julijskih ukrepov.⁶⁶ Vlada ZAR naj bi si močno prizadevala pridobiti buržoazijo v investiranje v nove posle, za kar naj bi koristila ministrstvo za industrijo.⁶⁷

Predstavljene skrbi pa so se zelo hitro pokazale v praksi. Z vzpostavitvijo močnega državnega sektorja je bila vlada ZAR postavljena pred izziv, kako

63 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 143, mapa 19, signatura 424159, št. 102. Generalni konzulat v Damasku na DSIP, 31. julij 1961, 1.

64 Prav tam, 2.

65 Prav tam.

66 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 138, klasacija UAR 140, mapa 140, signatura 426866. "Privredni problem I razvoj UAR od julskih mera 1961. godine." Ambasada FNRJ na DSIP, 4. januar 1962, 6.

67 Prav tam, 7.

vzpostaviti tudi dobro organizacijo tega sektorja. Po večmesečnih diskusijah tekom leta 1961 je ZAR ustanovil Vrhovni svet za javne organizacije, ki ga je vodil sam predsednik Gamal Abdel Naser, in 39 generalnih organizacij, ki so pokrivale določene gospodarske panoge. Izpostavljene generalne organizacije so bile razdeljene po posameznih ministrstvih, poleg neposrednega vodenja tistih podjetij, ki so bila v stoo odstotni državni lasti, pa so imele odgovornost planiranja in predlaganja politike celotnemu sektorju, za katerega so bile zadolžene.

Vzpostavljanje novih organizacij je bilo oteženo tudi zaradi pomanjkanja primernih kadrov. Vse od julija do konca leta 1961 so jugoslovanski predstavniki v ZAR opazali pogoste menjave posameznih oseb – pri čemer so zaznali, da so nekatere osebe na vodilnih položajih v tem času zamenjale tudi po tri delovna mesta. Preko neformalnih virov pa so jugoslovanski predstavniki v Kairu izvedeli, da so – prav zaradi pomanjkanja kadrov – številni nekdanji lastniki privatnih podjetij prejeli vodilna mesta v državnih podjetjih, kar je ambasada v svojem poročilu na DSIP označila, kot da *»to nima nikakršnega doprinosa pri izvajanju vladne politike«*.⁶⁸ Medtem pa je pomanjkanje tehničnih kadrov vlada poskušala zamejiti v okviru programov tehnične pomoči – predvsem v sodelovanju z Zahodno Nemčijo in Združenimi državami Amerike.⁶⁹ Sprejeti ukrepi v kontekstu nacionalizacije so jugoslovansko diplomacijo skrbeli tudi z vidika njihovega globokega posega v socialno strukturo brez organiziranih množic. Težava je bila predvsem v tem, da je nacionalizacija udarila po najpremožnejšem razredu, ki je imel močan vpliv na ostalo prebivalstvo v Siriji, medtem ko na sirske tle niso imeli ideološko enotno organiziranih množic. Tako so na jugoslovanskem konzulatu v Damasku obstajale skrbi, češ da *»izgleda, da so trenutno v Siriji le redki, ki razumejo in sprejemajo te ukrepe«*.⁷⁰

V letih, ki so sledila, je notranja politična organizacija Jugoslavije služila kot pogosta referenca v Naserjevi notranji politiki, pri čemer je tako kot v

68 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 138, klasacija UAR 140, mapa 140, signatura 426866. "Privredni problem I razvoj UAR od julskih mera 1961. godine." Ambasada FNRJ na DSIP, 4. januar 1962, 8.

69 Prav tam.

70 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 143, mapa 19, signatura 424159, št. 102. Generalni konzulat v Damasku na DSIP, 31. julij 1961, 3.

kontekstu ideoloških vprašanj s strani jugoslovanskih predstavnikov mogoče pogosto zaznati nekoliko pokroviteljski odnos na področju organizacije množic v ZAR. Te lahko zasledimo tudi znotraj Komisije za mednarodne odnose v SSRNJ. Aprila 1962 lahko obravnavo tega problema zasledimo na sestanku omenjene komisije, ko se je predstavnik Predrag Ajtič vrnil z obiska ZAR, kjer ga je sprejel pomočnik sekretarja Nacionalne unije. Kot je povedal, o vlogi in pomenu organizacije množic niso vedeli veliko. Jasno je bilo, da so se zavedali pomena in vpliva organizacije množic, vendar niso imeli jasne predstave o tem, koliko napora to terja.

Potem sem mu jaz govoril o tem, kako smo mi vzpostavljali našo Socialistično zvezo, koliko napora to zahteva, da so potrebni kadri in propagandni aparat, a on se je začudil. Po tem pogovoru je povedal, da namerava tekom tega leta s skupino ljudi obiskati Jugoslavijo, da vidi, kako izgleda ta politična organizacija. Morda sem to povedal nekoliko preveč ostro, vendar mislim, da je to karakteristika Egipčanov, da vodstveni kadri zelo slabo razumejo politično stran problemov in organizacijske probleme. /.../ Sam mislim, da je zares skrajni čas, da jih pripeljemo in da vidijo kaj je to politična organizacija.⁷¹

Med različnimi krogi prebivalstva je jugoslovanski predstavnik v Siriji ob boku z omenjenimi ukrepi zaznal številne dileme. Med drugim so to vprašanja, ali bo sirska buržoazija še vedno pripravljena sodelovati v novih investicijskih vlaganjih, problem nestrokovnost novih upravnih odborov, ter v prizmi Jugoslavije morda najbolj pomembno, da se je ukrepe tolmačilo kot neposredno kopiranje jugoslovanske prakse. Glede slednjega se je egiptovska oblast v kontekstu stalne paranoje pred enačenjem notranje političnih ukrepov s komunizmom sklicevala na prakse nacionalizacije v Franciji in Angliji.⁷²

71 Aj, fond SSRNJ 142 – II, SSRNJ 1962. Komisija za mednarodne veze- "Stenografske beleške sa sastanka Komisije za mednarodne veze, održana na dan 28. April 1962", 38–39.

72 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 143, mapa 19, signatura 424159, št. 102. Generalni konzulat v Damasku na DSIP, 31. julij 1961, 1–2.

JULIJSKI UKREPI Z VIDIKA INDUSTRIJE

Na papirju so rezultati ukrepov, vpeljanih julija leta 1961, ustvarjali vtis uspešne reforme gospodarstva v ZAR. Sodeč po podatkih, s katerimi je razpolagalo jugoslovansko predstavništvo v Kairu, je porast proizvodnje v obdobju po sprejetju ukrepov izgledal sledeče (v milijonih LEG):⁷³

Industrijsko področje	Februar 1961	Februar 1962	Porast v odstotkih
Prehrambna industrija	64,0	67,2	5
Nafta	37,4	40,3	7,7
Kemijska industrija	25,4	31,3	23,2
Industrija mineralov	11,6	13,3	14,7
Strojna in metalna industrija	8,0	10,1	26,3
Rudarstvo	2,7	2,8	3,7

Na podlagi podatkov v zgornji razpredelnici bi lahko sklepali o uspešno izvedenih julijskih ukrepih oz. stalnem vzponu industrijske proizvodnje v ZAR, a vendarle je jugoslovanska diplomacija ponujala nekoliko drugačne ocene na videz uspešnega gospodarskega razvoja ZAR. Po mnenju jugoslovanskega predstavništva je bilo potrebno do teh podatkov pristopati z določeno rezervo, saj je bilo potrebno v predstavljene številke zajeti tudi notranjo organizacijo podjetij, dovršitev tehnološkega procesa in povečanje produktivnosti obstoječih kapacitet. Velik del povečanja proizvodnje je po jugoslovanskih ocenah izhajal prav iz zagona novih gospodarskih objektov. Samo v dveh letih in pol je bilo zagnanih 240 novih industrijskih objektov, še 60 pa jih je počasi vstopalo v pogon v začetku leta 1962. Na podlagi pogovorov jugoslovanskih trgovinskih predstavnikov s podjetji v

73 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 138, klasacija UAR 140, mapa 140, signatura 426866. "Privredni problem I razvoj UAR od julskega leta 1961. godine." Ambasada FNRJ na DSIP, 4. januar 1962, 3.

Združeni arabski republiko je postalo razvidno, da so se v času dvigovanja produkcije podjetja v ZAR znašla v zelo težkem položaju – predvsem z vidika pridobivanja surovin in materialov potrebnih za proizvodnjo ter notranje-organizacijskih težav in podhranjenosti tehnično usposobljenih kadrov.⁷⁴

Jože Kastelic, ki je med letoma 1961 in 1974 v Egiptu deloval kot predstavnik v Ljubljani baziranega jugoslovanskega reekspornega podjetja Intertrade⁷⁵ in opisovano dogajanje spremljal z lastnimi očmi, je komentiral, da so bila egiptovska nacionalizirana podjetja v začetku tako rekoč brez vseh surovin in materialov.

To je že naknadno in lahko povem. Na ta račun smo dobro služil. To je Interexport nato kopiral za nami. Mi smo vse te materiale, ki so bili nujni kupovali v Švici, Nemčiji vsepovsod okrog in jih prodajali dol v kliringu. In mi smo to dol prodajal, potem smo za tisti denar, ki smo ga ustvarili, kupili bombaž, surove bombažne tkanine, in včasih kakšne druge proizvode in to smo mi uvozili, prodali v Nemčijo, Švico, vsepovsod v Evropi.⁷⁶

Jože Kastelic je poleg tega potrdil tudi težko podhranjenost tehnično izobraženih kadrov v tovarnah Združene arabske republike. Vizije po industrializaciji države so bile velike, medtem ko je bila podhranjenost tehničnih kadrov previsoka za dosledno realizacijo načrtov. Dodal je, da so jugoslovanska podjetja v prenekaterem primeru v ZAR pošiljala strokovnjake, ki so tako rekoč usposabljali celotne kadre posameznih proizvodnih obratov, in postopno zmanjševali število »inštruktorjev«, vse dokler obrati niso bili večinsko zmožni delovati sami.⁷⁷

Jugoslovanska diplomacija je gospodarske probleme, s katerimi se je soočala ZAR, delila v dve skupini. V prvi točki je izpostavljala prav probleme, ki so izhajali iz gospodarske zaostalosti države in objektivno ovi-

74 Prav tam.

75 Kot vodja pisarne Intertrade-a v Kairu je Jože Kastelic začel delovati šele leta 1963, med letoma 1961 in 1963 je to funkcijo opravljal Marko Vrhunec.

76 Intervju z Jožetom Kastelicem, posnet 7. septembra 2022 v Ljubljani. Posnetek intervjuja hrani avtor.

77 Prav tam.

rali razvoj ZAR, pri tem pa so bila glavna vprašanja plačilne zmožnosti, širitve proizvodnje ter zaposlenosti in življenjskega standarda prebivalstva. V drugi točki pa je izpostavljala probleme, ki so v določeni meri oteževali reševanje zgoraj predstavljenih vprašanj in nastali kot posredna posledica vpeljave socialističnih ukrepov v ZAR. Pri tem je bil predvsem mišljen odpor buržoazije in ustvarjena negotovost v vodenju gospodarstva, poleg tega pa tudi vzpostavljanje primerne organizacije upravljanja in problem ustvarjanja primernih vodstvenih in tehničnih kadrov.⁷⁸ Te težave so bile zgolj potencirane z ozko strukturo izvoza, ki je bil večinsko naravnana na izvoz bombaža – kar 75 odstotkov – medtem ko je ZAR uvažala več kot 16 odstotkov hrane. Visoka odvisnost od izvoza bombaža je predpostavljala veliko ranljivost razvijajočega se gospodarstva ZAR. Kot je bilo to vidno v primeru sezone 1961, ko je slaba sezona v kmetijstvu privedla do 15-odstotnega padca v izvozu v primerjavi z letom 1960. V teh okoliščinah se je vlada ZAR s težavami v prvi vrsti spoprijela z olajšanjem pogojev za uvoz hrane in financiranjem gospodarske izgradnje. Pri tem je jugoslovanska diplomacija ocenjevala prijeme in ukrepe vlade ZAR kot uspešne, a se je zavedala vloge, ki jo je pri tem odigrala politična zainteresiranost velesil za to področje in njihova investicijska sredstva.⁷⁹

BOMBAŽ – OSREDNJI IZVOZNI ARTIKEL

Kot je bilo že izpostavljeno, je osrednji izvozni artikel Egipta brez dvoma predstavljal bombaž. V pregledu poslovanja lahko razberemo, da je poslovanje, ki se je sicer širilo v obsegu, med letoma 1955 in 1961 v vse večji meri prestopalo iz trgovanja v čvrsti valuti na klirinški način trgovine. V sezoni 1955/56 je Egipt v čvrsti valuti prodal 57,5 odstotkov vsega bombaža, v sezoni 1960/61⁸⁰ pa le 20 odstotkov, torej je bilo 80 odstotkov prodanega v kliringu. Vpogled v seznam prodaje egiptovskega bombaža v tujino jasno nakaže, da je bila Jugoslavija eden izmed največjih odjemalcev tega produkta. Največ bombaža je sicer kupila Sovjetska zveza, in sicer 240.000

78 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 138, klasacija UAR 140, mapa 140, signatura 426866. "Privredni problem I razvoj UAR od julskih mera 1961. godine." Ambasada FNRJ na DSIP, 4. januar 1962, 1.

79 Prav tam, 2.

80 Skupno je v letu 1961 Egipt proizvedel 1.021.500 bal bombaža.

bal, sledila je Češkoslovaška z 193.000 balami, za njo je bila ZDA z 70.000 balami, takoj za tem pa že Jugoslavija, ki je v tej sezoni odkupila 61.000 bal bombaža.⁸¹

Povpraševanje po bombažu v začetku šestdesetih let je bilo večje od zmožnosti egiptovske produkcije. Prvi problem je zadeval dejstvo, da je Jugoslavija želela v Egiptu kupiti večje količine bombaža, kot ji je bilo omogočeno. Pojavljale so se tudi druge ovire jugoslovanskim podjetjem, in sicer je bila omejena količina bombaža, ki so jo lahko jugoslovanska podjetja kupila v kliringu.⁸² Jugoslovanski nakupi bombaža – vsaj v okvirnem obdobju leta 1961 – predstavljajo nadvse težavno področje zgodovinske obravnave. Na primeru iz leta 1961 je bila prvotna omejitev za jugoslovanska podjetja v kliringu sprva postavljena na 4.000 bal. Ob številnih pogajanjih pa so jugoslovanska podjetja uvozila 8.000 bal (okoli 2.700 ton) bombaža z možnostjo dodatnih 2.000 bal.⁸³ Pri jugoslovanskemu odkupovanju tega artikla so bila prisotna nenehna pogajanja in spremembe prvotnih letnih dogovorov. Visoko povpraševanje po egiptovskem bombažu in dvigovanje odstotka prodaje bombaža v kliringu pa je državo privedlo v omejevanje z uvajanjem ločene liste artiklov, ki so se lahko prodajali za bombaž. Poleg izpostavljenih težav je Komite za zunanjo trgovino konec leta 1961 sodeč po trditvah beograjskega podjetja Centrotekstil pridobil tudi nepreverjeno informacijo, da naj bi jugoslovanska podjetja dolgovlaknati bombaž v ZAR kupovala po 8–10 odstotkov višji ceni kot zahodna podjetja.⁸⁴

Pri jugoslovanskih nakupih egiptovskega bombaža je potrebno izpostaviti še neuradno ozadje teh poslov. Nekatera jugoslovanska podjetja so se med drugim ukvarjala tudi z reeksportom bombaža. Reekспорт je predstavljal zelo pogosto prakso v jugoslovanskem gospodarstvu, saj je z vlogo, ki si jo je Jugoslavija pridobila med neuvrščenimi državami tretjega sveta, in pozicijo med obema blokoma nastal idealen teren za tovrstno

81 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 220, mapa 27, signatura 427310, št. 594. "Promene u spoljno-trgovinskem režimu UAR."

82 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 332, mapa 1, signatura 42651. "Beleška o izvesnim problemima u ekonomskim odnosima sa Egiptom." Komite za zunanjo trgovino, 11. december 1961, 2.

83 Prav tam.

84 Prav tam.

trgovino. Sivo področje reeksporta je bilo vsekakor nadvse široko. V določenih primerih so bile države in podjetja, katerih proizvode so jugoslovanska podjetja reeksportirala, seznanjena s to dejavnostjo, medtem ko se je v prenekaterih primerih odvijala v tajnosti. To je bilo odvisno od narave reeksportiranih proizvodov. Bombaž je bil vsekakor v zadnji kategoriji, saj je, kot že izpostavljeno, predstavljal osrednji izvozni produkt Egipta. Reeksport egiptovskega bombaža, ki so ga izvajala jugoslovanska podjetja, pa navkljub previdnosti ni minil neopaženo s strani egiptovskih oblasti. Marca 1963 je DSIP beležil izjavo atašeja Ambasade ZAR v Beogradu, da vedo za tovrstne aktivnosti jugoslovanskih podjetij. Ataše Mekwada je poleg tega izjavil, da so jugoslovanski reeksport bombaža in drugih egiptovskih proizvodov beležili že od leta 1958, le da ga nikakor ne uspejo dokumentirati in dokazati.⁸⁵

O tej temi sva govorila tudi z Jožetom Kastelicem, saj se je kot dolgoletni direktor podjetja Intertrade veliko ukvarjal z omenjenim fenomenom. Kot je povedal, se Intertrade ni nikoli ukvarjal z reeksportom bombaža. To naj bi bilo področje beograjskega podjetja Interexport. *»Bombaž je reeksportiral Interexport. Mi surovega bombaža nismo reeksportirali, ker je bila to njihova čvrsta valuta. Glede ostalega se ne bi obremenjevali, tudi če bi vedeli, da se to reeksportira. Bombaž je bil pa najboljša tržna valuta za Egipt. Kaj so pa drugega lahko prodajali? In to je delal Interexport in je bil zaradi tega tudi malo v preiskavi. Saj, Brilej je vedel, kako je to potem utišalo. Ampak, tkanine in prejo smo pa mi reeksportirali. Samo Centralna banka Egipta je normalno vedela, da mi to delamo. Niso pa vedeli, kakšne so premije pri prodaji njim in popusti, ki smo jih dajali pri prodaji na Zahod.«*⁸⁶

Tovrstni reeksport je potekal v precejšnji tajnosti. Artikle, ki so bili na tak način preprodani v druge države, je bilo potrebno pregledati in iz njih odstraniti vse neposredne dokaze njihovega porekla. Jože Kastelic je predstavil kompleksen postopek na primeru tkanin, ki so jih reeksportirali iz Egipta, četudi so zelo pogosto tako končni kupci kot proizvajalci vedeli, od

⁸⁵ DA, P.A., UAR 1963, fascikel 137, klasacija UAR 332, mapa 2, signatura 48228. "Beleška" DSIP, 9. marec 1963.

⁸⁶ Intervju z Jožetom Kastelicem, posnet 7. septembra 2022 v Ljubljani. Posnetek intervjuja hrani avtor.

kod prihajajo izdelki in kam se nato prodajajo. »Na Reki se je to nevtraliziralo vse do zadnjega listka, vse so morali pregledati, to je bilo milijon, dva milijona metrov. Ampak je bilo ogromno delavk, ki so samo to delale, da so prekladale in vse kar je bilo gor odlepile. Vsako balo odprle in pregledale notri vse, da ni bil notri kakšen listek.«⁸⁷

MED VISOKIMI AMBICIJAMI IN OVIRAMI NA TRŽIŠČU ZAR

Poleg surovega bombaža so osrednje izvozne artikle ZAR za jugoslovanski trg v obravnavanem obdobju predstavljale še tkanine, surovi fosfati in določene vrste zelenjave in sadja. Jugoslavija je izkazovala visoko zanimanje po izvozu egiptovskega fosfata, a se pri tem zapletla v notranje organizacijske težave podjetij v ZAR. Glede izvoza surovih fosfatov je bil že decembra leta 1959 med Jugoslavijo in General Organisation for Executing the Five Year Industrial Plan podpisan desetletni okvirni dogovor o egiptovski prodaji surovih fosfatov. Za leto 1960 je bila predvidena prodaja 60.000 ton, za leto 1961 pa 80.000 ton, prodaja pa naj bi se na sredini šestdesetih let dvignila med 120.000 in 150.000 ton letno. Na tej podlagi je bil aprila leta 1960 podpisan dodatni letni dogovor, ki je predvideval prodajo 60.000 ton surovega fosfata. Ne glede na pozive in poizvedovanja jugoslovanske strani o detajlnih pogojih prodaje egiptovska stran na te ni odgovarjala. Do konca leta 1960 je Jugoslavija poslala tri pozive, v začetku leta 1961 pa še prošnjo za ureditev nakupa v letu 1961. Šele sredi januarja leta 1961 je egiptovska stran sporočila, da lahko v sledečem letu proda 80.000 ton fosfata. Le tri dni pozneje pa se je popravila in zmožnost obsega dobave zmanjšala za polovico.⁸⁸

Podoben primer lahko v tem obdobju zasledimo tudi na področju razvoja jedrske energije. To je potekalo v okviru znanstvenega in kulturnega sporazuma med Egiptom in Jugoslavijo iz leta 1959. Sporazum, ki je do konca leta 1961 privedel do najmanjšega števila predvidenih realizacij,

⁸⁷ Prav tam.

⁸⁸ DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 332, mapa 3, signatura 421624. "Sirovi fosfati iz Egipta." DSIP. Beograd, 28. junij 1962.

je med drugim vključeval tudi meddržavno sodelovanje na področju miro-ljubnega koriščenja jedrske energije med Atomske komisijo ZAR in Zvezno komisijo za nuklearno energijo (ZKJE) predvidoma v obdobju 1959–1960. Predvideno sodelovanje je od jugoslovanske strani v glavnini predvidevalo geološke in terenske raziskave na območju ZAR v zimskem obdobju, se pravi med novembrom in aprilom, ko so vremenski pogoji oteževali tovrstna dela na jugoslovanskih tleh. Oddelek za geologijo in jedrske surovine Ustanove za jedrsko energijo ZAR je Jugoslaviji v začetku januarja predal poziv za začetek del jugoslovanskih strokovnjakov (iskanja radioaktivnih rudnin) na terenu ZAR, na kar se je jugoslovanska stran odzvala nemudoma, vendar pri tem zaprosila za pojasnitev nekaterih specifik, potrebnih za pripravo kadrov in opreme. Na to povpraševanje jugoslovanska stran ni prejela odgovora več kot leto dni.⁸⁹

Na podlagi zgoraj opisane enoletne zamude v komunikaciji, ki se je končala s predajo nezadostne dokumentacije, je ZKJE predlagal, da bi bilo na podlagi dotakratnih izkušenj z Ustanovo za atomsko energijo ZAR⁹⁰ »najbolj efektivno v Kairo napotiti dva, ali tri predstavnike ZKJE, ki bi v direktnem kontaktu z funkcionarji in strokovnjaki Ustanove za jedrsko energijo ZAR preučili tehnične pogoje za delo, se dogovorili o detajlih in nemudoma sklenili dogovor o izvršitvi predlaganega posla«. ⁹¹ Aprila leta 1961 je bil med Zvezno komisijo za nuklearno energijo FNRJ in Ustanove za jedrsko energijo ZAR podpisan protokol o sodelovanju. Na podlagi tega pa je bila nato osnovana ekipa jugoslovanskih in egiptovskih geologov z namenom terenskih raziskav zalog urana v vzhodni puščavi, in sicer na območju velikem 1500 kvadratnih kilometrov.⁹²

Jugoslavija je poleg strojev in strojne opreme izvažala predvsem storitve v obliki večjih tehničnih projektov. V tem sklopu so bili predvsem gradnje

89 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 348, mapa 16, signatura 43983. "Upočivanje prospekcijske misije u UAR." Iz Savezne komisije za nuklearno energiju na DSIP. Beograd, 9. februar 1961, 1.

90 Vse od podpisa dogovora o sodelovanju iz julija 1959 je v letu in pol prišlo samo do ene strokovne izmenjave v okviru Letne šole za fiziko v Jugoslaviji.

91 Prav tam, 3.

92 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 141, klasacija UAR 348, mapa 1, signatura 414587. "Saradnja sa UAR."

namakalnih sistemov in tovarn ter naftne vrtine in geološke raziskave v povezavi z iskanjem energentov in rudnin.

Na področju proizvodnje namakalnih sistemov so bila jugoslovanska podjetja na egiptovskem tržišču aktivna že od sredine petdesetih let.⁹³ V začetku leta 1960 pa so se osrednja jugoslovanska podjetja, ki so se ukvarjala z proizvodnjo opreme za kmetijsko namakanje, povezala v združenje za izvoz namakalne opreme – Tehnopromet. Povezovanje je bilo utemeljeno predvsem na podlagi problemov, na katera so naletela podjetja pri poskusih prodaje na tujih tržiščih. Ta so večinoma zadevala nezadostne tehnične zmožnosti posameznih proizvajalcev, nezmožnost plasiranja celotnih naročil in nezmožnost konkuriranja tujim podjetjem. Skupnost podjetij so sestavljala podjetja Jastrebac (Niš), Oktomvri (Kumanovo), Tito (Skopje), Agroindus (Ljubljana), Tvornica poljoprivrednih strojeva Kneževo (Belje), Radoje Dakić (Titograd), Geosanda (Beograd).⁹⁴

Z vidika omenjene organizacije povezanih podjetij za irigacijo je bila strategija prodaje vezana na Združeno arabsko republiko, ki je po oceni združenja predstavljala najbolj plodna tla za izvedbo večjih poslov na področju namakalnih izdelkov in projektov. Na tem področju so jugoslovanska podjetja v Egiptu delovala že od druge polovice petdesetih let dalje in tja pošiljala svoje strokovnjake. Kot je navajal Tehnopromet v enem izmed svojih poročil, so z združitvijo podjetij omogočili pogoje, da združene podjetij izključi vsakršno konkurenco na tem področju v Egiptu.

Tak je bil sicer načrt, a kaj kmalu se je na konkretnem primeru pojavil problem, s katerim so se na tujem trgu pogosto srečevala jugoslovanska podjetja. Sredi leta 1960 je Ministrstvo za agrarno reformo ZAR razpisalo licitacijo za ureditev irigacije na površini 25.000 feddanov zemlje v provinci El Tahrir, kar znaša 10420,66 hektarjev. Medtem ko naj bi Tehnopromet dobro preučil zmožnosti tuje konkurence, pa so tik pred samo licitacijo ugotovili, da se je na projekt prijavljalo tudi zagrebško podjetje INGRA.

93 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 415519. "Jedinstveno nastupanje na poslovnima irigacije u Egiptu. Komitet za spoljnu trgovinu. Beograd, 5. maj 1961, 2.

94 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 415519. "Jedinstveno nastupanje na poslovnima irigacije u Egiptu. Komitet za spoljnu trgovinu. Beograd, 5. maj 1961, 1.

Dan po licitaciji so tako združena podjetja podpisala pogodbo z INGRO in si med seboj razdelila predvidena dela.⁹⁵ A vendarle to ni zamejilo medsebojne konkurence med INGRO in ostalimi podjetji. Podobne težave so se začele ponavljati sredi februarja 1961, ko je podjetje INGRA kršilo vse podpisane sporazume združenja in od njega zahtevala, da izvaja samo vlogo ponudnika opreme, ki je INGRA ni proizvajala. To je za Tehnopromet pomenilo, da bi na področju irigacije v Egiptu INGR1 zagotavljal le cevi in škropilnike. Podobno je sledilo tudi v primeru projekta s podjetjem African Union Trading, s katerim je imel Tehnopromet že podpisano pogodbo. Z izpostavljenim podjetjem je INGRA podpisala novo, enostransko pogodbo, v kateri je bila vloga Tehnoprometa v celoti izključena. Tehnopromet je to interpretiral kot izrivanje z egiptovskega tržišča, za katerega se je na področju irigacije dojemal kot vodilno jugoslovansko združenje. Pri tem je bilo najbolj boleče prav dejstvo, da se je na egiptovskem tržišču INGRA prvič pojavila šele oktobra leta 1960 in to prav v sklopu Tehnoprometa. Več kot očitno je bil o tem že ob začetku trenj obveščen Državni sekretariat za zunanjo trgovino (DSZT), ki je med drugim tudi izdal predlog, da INGRA na območju ZAR tudi v primeru samostojnih poslov nastopa pod imenom INGRA-TEHNOPROMET,⁹⁶ a kot kaže DSZT ni uspel rešiti izpostavljenih težav, saj je nedolgo po tem sledil ponovni škandal med izpostavljenimi podjetji. Vrhunec spora naj bi zadeval INGRIN prevzem posla za irigacijo v vrednosti 3.000 feddanov. V tem primeru je bilo z naročnikom dogovorjeno, kateri deli posla pripadajo Tehnoprometu, a *»tako je brezpravno in brez naše soglasnosti od določenih cen za škropilno namakanje nam prikazovala povsem druge cene, ki ne odговarjajo realnemu stanju. Tukaj je INGRA sama višala vrednost projekta na račun naših proizvodov, četudi je bila predhodno dogovorjena vrednost projekta.«*⁹⁷

Sodeč po zgornjem primeru, ki – kot bo prikazano v nadaljevanju – ni bil edini na tem tržišču, je agresivna konkurenčnost med posameznimi jugoslovanskimi podjetji na tujih tržiščih relativno pogosta praksa že v začetku

95 Prav tam, 2.

96 Prav tam, 4–5.

97 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 415519. "Jedinstveno nastupanje na poslovnima irigacije u Egiptu. Komitet za spoljnu trgovinu. Beograd, 5. maj 1961, 4–5.

šestdesetih let. Tako kot je bilo to na iraškem tržišču tekom osemdesetih let,⁹⁸ je bila v Združeni arabski republiki že v šestdesetih letih prisotna ostra konkurenca med jugoslovanskimi podjetji, ki je pogosto temeljila na republiški osnovi. Da sabotáže poslov med posameznimi jugoslovanskimi podjetji, je potrdil tudi Jože Kastelic. V pogovoru je pogosto referiral na močnejše pozicije beograjskih podjetij in izpostavljajal, da »tam kjer so oni delali, smo dali roke stran«. ⁹⁹

Obstajajo pa tudi nekateri primeri slabe organizacije med jugoslovanskimi podjetji, ki niso izhajali iz medsebojne konkurence. Tak primer je načrtovan skupni nastop podjetij INGRE Zagreb in Progres Beograd na licitaciji za gradnjo daljnovoda in transformatorskih postaj v predvidenem predračunu 7 milijonov E. L. V tem konkretnem primeru je INGRA le deset dni pred licitacijo obvestila svojega stalnega predstavnika v Kairu, da se umika od svoje predvidene naloge v poslu, kar je privedlo do odstopa od takrat prihajajoče licitacije.¹⁰⁰ Četudi med arhivsko dokumentacijo nisem zaznal podobnega problema na tržišču Združene arabske republike, je nedolgo po zgoraj izpostavljenem primeru DSIP izdal zaskrbljen komentar, v katerem piše, da se »V zadnjem času /.../ pojavljajo primeri, da nekatera naša podjetja neupravičeno odstopajo od licitacij v katerih smo imeli dobre pogoje za pridobitev poslov. Odločitev o opustitvi se zelo pogosto naznani neposredno pred samo licitacijo, kadar so na pripravah ponudb narejeni občutni stroški.«¹⁰¹

Na področju gradnje tovarn pa lahko v letu 1961 izpostavimo predvsem dogovore o gradnji tovarn traktorjev, avtobusov in mopedov ter dogovore o jugoslovanskem prevzemu gradnje hidrocentrale na reki Evfrat. 10. januarja 1961 je bil v Beogradu podpisan protokol in pripravljalni dogovor med Industrijo motorjev Rakovica in Generalne organizacije za izvrševanje petletnega načrta ZAR, v katerem so se dogovorili o osnovnih pogojih za

98 Intervju z Zvonetom Draganom, posnet aprila 2020. Posnetek intervjuja hrani avtor.

99 Intervju z Jožetom Kastelicem, posnet 7. septembra 2022 v Ljubljani. Posnetek intervjuja hrani avtor.

100 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 330, mapa 1, signatura 73121, št. 76/62. "Odstupanje od licitacije za 220KV dalekovoda I trafostanice." Iz ambasade FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 24. januar 1962.

101 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 330, mapa 1, signatura 43121. "Zabeleška o odustajanju nekih naših preduzeća od licitacija u UAR-u." DSIP, 5. februar 1962.

bodočo gradnjo tovarne traktorjev v Egiptu. Kljub temu dogovor pol leta po srečanju v Beogradu, kjer so bili usklajeni osnovni pogoji, ni bil sklenjen. Razlog za to je ležal v dodatnih klavzulah, ki jih je egipčansko podjetje El Nasr dodalo po podpisu dogovora. Dodatni pogoji so se jugoslovanskim podjetjem zdeli tako rekoč nemogoči. Najbolj izraziti sta bili sledeči klavzuli. Prodajalec naj bi se zavezal, da ne bo sodeloval pri vzpostavitvi objektov za proizvodnjo predmetov iz te pogodbe, oz. ne bo nobeni osebi ali podjetju na območju ZAR ali katerekoli druge arabske države odstopil nobenih koncesij ali pravic iz te pogodbe, ki se nanašajo na gradnjo dotične tovarne. Prodajalec je moral tudi izjaviti, da v Izraelu nima nobene podružnice oz. podjetja in ne sodeluje z nobenim podjetjem, ki je osnovano v Izraelu.¹⁰² O slednjem bo več pojasnjeno v nadaljevanju. Prva izpostavljena klavzula je bila neprimerna, ker je »predstavlja monopol ene strani, kar je nasprotno z našo koncepcijo ekonomskega sodelovanja in industrijskega sodelovanja z državami tretjega sveta, predvsem nerazvitimi, kar so arabske države.«¹⁰³ Poleg tega pa bi si na tak način jugoslovanska podjetja zapirala vrata pri sodelovanju z drugimi arabskimi državami – tako z vidika postavitve enake tovarne kot tudi v nudenju tehnične pomoči arabskim državam.¹⁰⁴

Eden izmed izredno pomembnih jugoslovanskih projektov, o katerem so leta 1961 začeli teči dogovori z ZAR, je predstavljalo sodelovanje Tovarne motornih vozil TOMOS pri gradnji tovarne motorjev v ZAR. TOMOS, ki bi v projektu sodeloval pri projektiranju in predaji opreme, se je tako konec leta 1961 z Organizacijo za izvedbo petletnega načrta industrializacije v ZAR pogajal za izvedbo posla, ki bi v primeru polnega odkupa delov predvidoma znašal 4.742.390 ameriških dolarjev.¹⁰⁵

»IZIGRAVANJE« JUGOSLOVANSKIH PODJETIJ

Izpostavljena notranja konkurenca je bila vsekakor brezpredmeten problem v primerjavi z zunanjo konkurenco, s katero so se na tržišču ZAR

102 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 419316. DSIP. Beograd, 19. junij 1961, 1.

103 Prav tam, 2.

104 Prav tam, 3.

105 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 330, mapa 1, signatura 73121.

srečevala jugoslovanska podjetja. Raven tuje konkurence na tem območju zelo dobro strne telegram (22. november 1961) jugoslovanskega ambasadorja v ZAR, Jožeta Brileja. Na DSIP je zgrožen pisal, da so v zadnjih dneh izgubili dva pomembna posla, ki sta bila predhodno obljubljena jugoslovanskim izvajalcem. Referiral je na projekt gradnje kairskega mostu na Nilu Bouac in postavitve rudnika fosfata pri Safagi. Oba posla sta na koncu nepričakovano padla v roke Zahodni Nemčiji. Brilej je komentiral, da »/.../ so bila naša podjetja pri tem izigrana«. ¹⁰⁶ Četudi je bila jugoslovanska ponudba za gradnjo mostu za pol milijona funtov cenejša od konkurence, je z utemeljitvijo, da bo zahodnonemško podjetje prevzelo gradnjo skupno šestih mostov, to pripadlo slednjemu. V primeru rudnika fosfata je bila izguba posla še slabše utemeljena. Medtem ko je bilo jugoslovanskih predstavnikom pojasnjeno, da še vedno ni razrešeno, katero podjetje bo prejelo posel, so uslužbenci jugoslovanske ambasade v Kairu že dan pozneje v egiptovskih časopisih brali napoved, da je posel dobilo zahodnonemško podjetje. Kot jim je bilo pojasnjeno pozneje, so posel predali Nemcem zaradi ponujene brezplačne tehnične pomoči, čeprav z jugoslovanskimi predstavniki niso nikoli govorili o potrebi po tehnični pomoči. ¹⁰⁷ Izpostavljen primer je dobro nakazoval razhod med političnimi interesi po krepitevi gospodarskega sodelovanja in pragmatično izbiro najboljšega ponudnika za izvedbo projekta. To je v prvi vrsti odpiralo vprašanje, če se lahko to ponovi pri ostalih odprtih poslih. Brileja je to najbolj skrbelo glede takratnega dogovarjanja o gradnji tovarne motorjev (TOMOS) v Egiptu. Vse močnejše prodiranje Zahodne Nemčije na egiptovski trg je Brilej opazoval z veliko skrbjo in med drugim na DSIP pisal, da je potrebno vzpostaviti nek memorandum in poskrbeti, da se bo znašel v rokah egiptovskega predsednika Naserja. ¹⁰⁸

Visoka raven prijateljstva med državama še vedno ni pretehtala pragmatične narave *dumpinga* cen tujih podjetij. Poleg tega je pri tem potrebno izpostaviti, da se je razlog za izgubo jugoslovanskih poslov v Egiptu

¹⁰⁶ DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 31, signatura 435119, št. 1040. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Beograd, 19. junij 1961, 1.

¹⁰⁷ Prav tam, 1.

¹⁰⁸ Prav tam, 2.

pogosto skrival v kreditnih politikah. Pogosto Jugoslavija ni uspela dobiti določenih poslov zato, ker bi morala za njihovo izvedbo sama izdati kredite, katerih višine enostavno ni bila zmožna kriti. Zahodna Nemčija, Češkoslovaška ali Sovjetska zveza pa so z izdajo kreditov za velike gradbene projekte poskušale delo zagotoviti lastnim podjetjem. Kot tovrstni primer lahko navedemo jugoslovansko dogovarjanje za prevzem gradnje hidrocentrale na Evfratu.

Delo na projektu se je začelo že leta 1957, ko je jugoslovansko podjetje Energoprojekt pripravilo elaborat in ponudbo za projektiranje regulacije reke Evfrat. Sprva so jo sprejeli Sirci, a naknadno do izvedbe ni prišlo zaradi angažmaja Sovjetske zveze. Oktobra leta 1960 je sirsko ministrstvo za javna dela pozvalo jugoslovanskega generalnega konzula Mijovića, da Energoprojekt čim hitreje konča študijo o projektiranju Evfrata. Leta 1957 so imeli Sirci več različnih ponudb za izvedbo projekta, med katerimi je bil tudi Energoprojekt, vendar so pozneje zaradi ponujenega sovjetskega kredita v višini 200 milijonov ameriških dolarjev projekt prepustili Sovjetom. Zaradi zamude pri sovjetskem projektiranju so se Sirci odločili, da projekt ponovno predajo Energoprojektu z možnostjo, da se jugoslovanskim podjetjem poleg projektiranja Evfrata odredi gradnje nekaterih drugih objektov ali vsaj določenih faz gradnje, kot so hidrocentrala, jez, namakalni sistemi, daljnovodi in transformatorji. Ob tej priložnosti naj bi sam Naser sirskega ministru za javna dela lzedinu dejal, da Jugoslovanom zaupa, ker je »prepričan, da bodo izpeljali, tako kot da bi delali za sebe«.¹⁰⁹

Razlog za sovjetsko odlašanje z izvedbo projekta je bil predvsem strah pred potencialnim sporom, ki bi lahko zaradi gradnje jezusa na Evfratu nastal med državami, ki jih ta reka prečka. Napovedali so, da ne nameravajo sodelovati v tem projektu, dokler ZAR in Irak ne sprejmeta sporazuma o omenjeni gradnji. Podobne skrbi so bile prisotne tudi v jugoslovanskem DSIP-u, saj vprašanje izgradnje jezusa med Turčijo, Irakom in ZAR, ki jih prečka reka, ni bilo razrešeno.¹¹⁰ Jugoslovanska diplomacija je jeseni leta

109 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 29, signatura 433414. "Beleška o projektu Euftrat". Beograd, 24. december 1960, 2.

110 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 29, signatura 433414. "Beleška o projektu Euftrat". Beograd, 24. december 1960, 4.

1960 ocenjevala, da so Sirci tako močno prepričani v nujnost gradnje tega projekta, da se bodo najverjetneje v kratkem za kredit obrnili na Združene države Amerike in Zahodno Nemčijo.¹¹¹ Do tega je naknadno tudi prišlo, a je dogovor ob sirski odcepitvi od ZAR propadel.¹¹² Gradnja hidrocentrale na Evfratu nazorno odpira pogost problem, na katerega je Jugoslavija naletela pri poslih z državami tretjega sveta. Tekom leta 1960 je jugoslovanski Energoprojekt brezplačno naredil obsežno tehnično študijo o postavitvi jezusa na Evfratu, medtem ko ni bilo jasno, ali bodo projekt izvedla jugoslovanska podjetja. Težava je bila v pridobitvi sredstev. Jugoslavija ni bila zmožna kriti celotnih stroškov gradnje. Ker Sirija ni imela sredstev, je edino možnost predstavljal dolgoročen kredit z najnižjimi obrestnimi merami.¹¹³

Jugoslovanski politični vpliv in zgled v ZAR je bil v tem obdobju izrazit, vendarle pa so bile jugoslovanske zmožnosti izdajanja kreditov, v kolikor jih primerjamo z osrednjimi državami obeh blokov, ki so takrat vstopale na tržišče Združene Arabske Republike, tako rekoč mizerne. Petletni načrt ZAR (1960–1965) je predvideval okoli 600 milijonov LEG. Od tega zneska je bil del že pridobljen in porabljen na objektih, ki so bili dokončani in pognani že v letih 1960 in 1961. Za objekte, ki so bili konec leta 1961 še v gradnji, pa je ZAR do takrat zagotovila 1,1 milijarde dolarjev, in sicer približno enako s strani obeh blokov. Sovjetska zveza je zagotovila približno 186 milijonov LEG (vključno z Asuanskim jezom) kredita, za njo je bila Češkoslovaška, na Zahodu pa so bili osrednji investitorji Zahodna Nemčija z okoli 150 milijoni ameriških dolarjev (brez Evfrata), Italija s 150 milijoni dolarjev in Anglija s 55 milijoni L.¹¹⁴ Jugoslovanski kredit, sodeč po Sporazumu o gospodarskem in industrijskem sodelovanju iz 10. januarja 1961, pa je znašal 20 milijonov ameriških dolarjev.¹¹⁵

111 Prav tam, 5.

112 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 29, signatura 430992, št. 158. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Damask, 19. november 1961.

113 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 29, signatura 43829, št. 21. Iz ambasade v Damasku na DSIP. Damask, 6. februar 1961.

114 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 332, mapa 1, signatura 43033162. "Bilateralni odnosi u 1961 godini." Iz ambasade FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 6. januar 1962, 9.

115 AJ, SIV, fond 130, Medunarodni odnosi, fascikel 638, 1955–1970. DSIP – Služba za pravne poslove I medjunarodne ugovore na SIV, 13. december 1961.

KLAVZULA O PREPOVEDI POSLOVANJA Z IZRAELOM

Združena arabska republika je zelo resno spremljala aktivnosti podjetij, ki so delovala na njenih tleh in v Izraelu. Za ta namen je bil ustanovljen poseben urad s polnim imenom Urad za bojkot Izraela, ki je deloval v sklopu Vojnega ministrstva ZAR. Tuja podjetja, ki so delovala v ZAR, sodeč po pogodbi, podpisani ob sklenitvi posla, niso smela poslovati z Izraelom. Glede na pestre gospodarske odnose Jugoslavije z Izraelom pa je seveda večkrat prišlo do kršitev pogodb na tem področju.

Prvi zasleden primer, na katerega sem naletel, zadeva zagrebško podjetje Feriimport v začetku leta 1961, ki je poleg aktivnosti v Damasku poslovalo tudi z Izraelom. Urad za bojkot Izraela je od podjetja zahteval, da izpolni vprašalnik, ki bi ga morali overiti odgovorni predstavniki jugoslovanske oblasti in Ambasade ZAR v Beogradu. To je v podjetju in jugoslovanskem komiteju za zunanjo trgovino zbudilo veliko začudenje in neodobravanje. Slednje nakazuje del komentarja komiteja za zunanjo trgovino: *»Razumemo, da tovrstni postopek omenjenega Urada predstavlja neposredno vmešavanje v komercialne posle našega podjetja in da ta isti Urad nima pravice, da zahteva pričakovane odgovore, z obzirom, da Urad nima nikakršnega mednarodnega statusa, poleg tega pa niti FNRJ ni obvezna, da daje tovrstne odgovore nekemu državnemu uradu.«*¹¹⁶

Sodeč po dostopnih arhivskih virih lahko sklepamo, da so se jugoslovanska podjetja nekaj časa vsaj deloma izogibala egiptovskim pogojem, da ista podjetja ne morejo sodelovati z ZAR in Izraelom. Indikator tega je lahko razburjenje VI. Oddelka DSIP v poročilu iz junija 1961. Razvidno je, da se je podjetje Industrija motorjev Rakovica, ki je poslovalo z izraelskimi podjetji, ob usklajevanju dogovora o gradnji tovarne traktorjev v ZAR poskušalo izogniti obvezi o nesodelovanju z Izraelom. Pri tem pa lahko razberemo zgražanje nad tem, da je slovensko podjetje TAM podpisalo klavzulo o nesodelovanju z izraelskimi podjetji. Slednje je na ta pogoj pristalo marca leta 1961 s podpisom pogodbe o gradnji tovarne avtobusov

¹¹⁶ DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 332, mapa 2, signatura 412942. Iz Komiteja za zunanjo trgovino na DSIP. Beograd, 24. april 1961.

v ZAR, ne da bi se prej o tem posvetovalo z pristojnimi jugoslovanskimi organi. Preberemo lahko: »/.../ Na ta način je TAM naredil izjemno grob precedens, ne da bi se pred tem posvetoval.«¹¹⁷ Te tendence je DSIP interpretiral kot sredstvo prisile ZAR, da Jugoslavija prevzame arabsko politiko bojkota Izraela, kar je kljub obstoječim predpisom o bojkotu Izraela v ZAR komentiral kot nesprejemljivo za jugoslovanska podjetja.¹¹⁸

Zaplet, v katerem se je s podpisom klavzule znašlo podjetje TAM, je le-to predalo Intertradu. TAM je takratnemu direktorju Intertrada Marku Vrhuncu predal zadolžitev, da od egiptovskega podjetja Nasr zahteva spremembo že podpisanega dogovora o sodelovanju z namenom odstranitve klavzule o prepovedi poslovanja z Izraelom. Vrhunec je bil še pred vzpostavitvijo stika z egiptovskim podjetjem pozvan s strani ambasade FNRJ v Kairu, da ne izvede načrtovane poteze, saj je TAM sklenil dogovor, ki se ga mora držati, pri novih dogovorih pa je bilo vprašanje izraelske klavzule ponovno predebatirano. Argumentacija, ki jo je naknadno potrdil tudi DSIP, je temeljila na temu, da bi odstop od dogovora v primeru TAM-a prizadel ugled Egipta in poleg tega prišel prav v času, ko se je v Egiptu ponovno zaostrovalo razpoloženje do Izraela in so potekali protivohunski procesi. Širile pa so se tudi govorice o večanju koncentracije izraelskih enot ipd.¹¹⁹

Ker bojkot Izraela ni prišel v poštev, je bilo potrebno osnovati vsaj začasno rešitev tega problema, če bi Egipčani vztrajali s predlagano klavzulo. Načrtovana rešitev je bila dokaj površinska, in sicer je DSIP skoval načrt, da se s problemom sooči terminološko. V prvi vrsti je predlog vključeval idejo, da se izognejo uporabi izrazov »arabske države« in »Izrael« ter namesto tega uporabljajo samo izraz »sosednje države«. Na tak način klavzula ne bi bila v obliki popolne prepovedi, temveč bi predvidevala obliko konzultacije. Jugoslovanski predlog bi tako izgledal takole: »V kolikor bi katera koli stran želela začeti ali sodelovati pri vzpostavitvi podjetja za proizvodnjo pred-

117 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 419316. DSIP. Beograd, 19. junij 1961, 2.

118 Prav tam, 3.

119 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 332, mapa 3, signatura 420804, št. 519. Ambasada FNRJ na DSIP, 1. julij 1961.

metov tega dogovora ali odstopiti pravice navedene v členu 2 tega dogovora osebi ali podjetju v eni izmed držav, ki mejijo z ZAR, bo pred realizacijo tega posla, posvetovana druga stran iz tega dogovora in pri odločanju o takem poslu bodo v obzir vzeti njeni upravičeni interesi.«¹²⁰

Če so jugoslovanska podjetja in politika v začetku šestdesetih let še nekoliko kljubovala ali vsaj iskala formalne odvode od egiptovskih pritiskov na bojkot Izraela, je to v letih, ki so sledila, kmalu postala nevprašljiva praksa. A pri tem govorimo le o uradnem delu poslovanja z Izraelom, neformalno pa so jugoslovanska podjetja še naprej iskala obvoze egiptovskih omejitev. Jože Kastelic je potrdil, da je to za prenekatera jugoslovanska podjetja predstavljalo pogosto prakso vse do prekinitve diplomatskih stikov med Jugoslavijo in Izraelom leta 1967. To naj bi bila predvsem aktivnost beograjskih podjetij, a vseeno prisotna tudi med slovenskimi podjetji. Kot je povedal Kastelic, je bila ena izmed pogostih praks kar sprememba imen tistih podjetij, ki so hkrati delovala tako z Izraelom kot z arabskimi državami. »Seveda, logično. Slovenija sadje ni delal z Izraelom, potem so pa morali nekaj uvoziti in smo ime spremenili v Prehrana.«¹²¹

PADEC BLAGOVNE MENJAVE Z ZAR

Pregled obsega blagovne menjave med letoma 1959 in 1961 zelo jasno nakaže občuten padec obsega blagovne menjave med ZAR in Jugoslavijo v letu 1961 (v milijonih ameriških dolarjev).¹²²

Leto	Izvoz	Uvoz
1960	19,1	35,9
1961	16,8	8

Komite za zunanjo trgovino je nastalo stanje utemeljil kot posledico zelo slabega uvoza iz Egipta v Jugoslavijo, za kar pa naj bi bili krivi slabi pogoji

¹²⁰ DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 330, mapa 30, signatura 419316. DSIP. Beograd, 19. junij 1961, 4.

¹²¹ Intervju z Jožetom Kastelicem. Ljubljana, 7. september 2022. Posnetek intervjuja hrani avtor.

¹²² "Ekonomski odnosi". *Jugoslovanski pregled*, marec 1966, 122.

klirinške izmenjave z Egiptom – jugoslovanska podjetja z izjemo dolgovlastnega bombaža niso imele pogojev nakupa po konkurenčnih cenah.¹²³ A vsekakor je bila takratna razlaga komiteja za zunanjo trgovino precej poenostavljena. Razlogov za padec poslovanja je bilo bistveno več. V prvi točki govorimo o velikih restrikcijah uvoza vlade ZAR, ki ga je v kombinaciji z počasno birokracijo Ambasada FNRJ v Kairu pojasnjevala s primerom, da so »prošnje za uvoz, ki so jih uvozniki predali v novembrskem roku preteklega leta, razen izjem, več mesecev ležale nerešene in se začele masovno razreševati konec avgusta in pozneje«. ¹²⁴ V drugi polovici leta, natančneje po juliju 1961, je normalen potek prodaje oziroma uvoza prekinila nacionalizacija zunanje trgovine in reorganizacija mreže zunanjetrgovinskih podjetij. Nova državna podjetja so prevzela predhodno zaključene posle, ki so jih jugoslovanska podjetja sklepala s privatnimi podjetji. Reorganizacija podjetij je v tem obdobju rezultirala z neizkušenimi kadri v egiptovskih podjetjih, medtem ko »vodstveni kadri pogosto niso imeli ne znanja, ne poguma, da bi hitro sprejemali odločitve in prevzemali odgovornost /.../«. ¹²⁵

Ambasada FNRJ v Kairu je v začetku leta 1962 ocenjevala, da bodo – sodeč po letu 1961 – pogoji za jugoslovanski izvoz v Egipt v prihajajočih letih še slabši. To hipotezo je argumentirala predvsem z uvedeno centralizacijo in omejevanjem privatnih uvoznikov s tržišča, kar je jugoslovanske uvoznike privedlo v direktno trčenje s konkurenco. Po nekaj mesecih od vzpostavitve novega sistema v Egiptu, »so se v direktnih prodajah tovarnam – neposrednim uvoznicam – lažje ohranjale stare cene, kot v prodaji državnim zunanjetrgovinskim podjetjem«. ¹²⁶ Jugoslovanska podjetja so bila tako primorana k prilagajanju na novonastale razmere. Medtem ko so si v predhodnem »privatnem« sistem uvoznikov jugoslovanska podjetja zagotovila svojo stalno prisotnost na egiptovskem tržišču preko širokega nabora egiptovskih privatnih podjetij, se je teren s spremembo sesul. Tako

¹²³ DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 332, mapa 1, signatura 42651. "Beleška o izvesnim problemima u ekonomskim odnosima sa Egiptom." Komite za zunanjo trgovino, 11. december 1961, 1.

¹²⁴ DA, P.A., UAR 1962, fascikel 140, klasacija UAR 332, mapa 1, signatura 43033162. "Bilateralni odnosi u 1961 godini." Iz ambasade FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 6. januarja 1962, 1.

¹²⁵ Prav tam, 1.

¹²⁶ Prav tam, 3.

je ambasada pozivala k napotitvi in vzpostavitvi mreže stalnih specializiranih predstavnikov jugoslovanskih podjetij v Egiptu, ki bi zagotovili stalen poslovni stik s kupci.

8. maja 1961 je bil v komiteju za zunanjo trgovino sklican sestanek na tematiko rastočih problemov Jugoslavije v blagovni menjavi z Egiptom, in sicer glede trgovanja na osnovi obračuna v egiptovskem funtu z jugoslovanskim novim deviznim režimom. V kontekstu dotakratnih problemov glede realizacije izvoza in uvoza je bilo v pogledu cen izpostavljeno, da predhodna razlika v menjalnem tečaju v višini 15 odstotkov ni mogla pokrivati razlike v cenah, po katerih so jugoslovanski uvozniki kupovali v Egiptu. Jugoslovanski uvozniki so plačevali bistveno višje cene. Nanizali so nekatere primere preplačevanja: dolgovlaknati bombaž je bil dražji za 19 odstotkov, srednjevlaknati bombaž za do 42 odstotkov, avtomobilske gume pa za od 22 do 28 odstotkov.¹²⁷ Po drugi strani pa so jugoslovanska izvozna podjetja v ZAR v povprečju dosegala višje cene od cen na svetovnem tržišču in navkljub razliki v menjalnem tečaju dosegale dobiček, ki ga je Komite za zunanjo trgovino maja leta 1961 okvirno ocenjeval na okoli 7 odstotkov.¹²⁸

ODCEPITEV SIRIJE IZ ZAR

Kot je bilo že nakazano, sama izvedba državnega udara z vidika okoliščin ni zares presenetila jugoslovanske politike. Ta se je dobro zavedala pomanjkljivosti centralne ureditve ZAR, ekonomskih težav, vpliva in prizadetosti buržoazije v Damasku itd. Četudi je jugoslovanska zunanja politika razumela vzvode, ki so vodili do državnega udara v Damasku, pa to še ne pomeni, da je bila pripravljena pristati na menjavo oblasti. Državni udar 28. septembra 1961 je sprožil val dogodkov, za katere lahko v prvi točki rečemo, da je pod preizkus postavil jugoslovansko lojalnost do Naserjeve politike arabske enotnosti, Jugoslavija pa se je kot še mnogokrat prej in pozneje znašla v situaciji, ko so bila prevprašana njena zunanjepolitična ideološka stališča in principi njene politike neuvrščenosti. Ob odcepitvi Sirije

127 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 332, mapa 3, signatura 415114, št. 795. "Beleška sa sastanka održanog u Komitetu za spoljnu trgovinu 8. maja 1961." Komite za spoljnu trgovinu. Beograd, 16. maj 1961, 1.

128 Prav tam, 2.

so se vrstili pritiski za jugoslovansko priznanje nove države, jugoslovansko odlašanje pri tem pa je bilo pogosto izpostavljeno kot hinavski odstop od njenih zunanjepolitičnih principov neuvrščenosti – predvsem v kontekstu spoštovanja samoodločbe narodov.

Jugoslovanski mediji so dan po državnemu udaru v Siriji, 29. septembra, ob novicah o dogodku v Damasku objavljali tudi radijski govor predsednika ZAR Gamala Abdela Naserja na dan državnega udara v Siriji.

Nikoli doslej nisem tega storil, to danes delam, ker položaj, s katerim imamo opravka, ogroža poglobljena prizadevanja in ideale, za katere smo se bojevali in se bojujemo. Nekateri elementi iz enot vojaških sil, ki so v Damasku in so bile stacionirane v vojašnicah v predmestju Katani, so se zgodaj davi uprli in zavzeli radijsko postajo ter obkolili sedež glavnega štaba armade za Sirijo. Po radiu Damask so te uporniške sile objavile več poročil. Ta akcija ogroža našo nacionalno enotnost in zato sem sklenil, da se obrnem na vas, ljudstvo, po radiu. Ko je bila leta 1956 trojna agresija na Egipt se nisem obračal na vas po radiu, ker sem vedel, da vsi skupaj odločno izpolnjujemo sveto dolžnost zaščite naše domovine. Danes se obračam na vas, ker je tisto, kar se dogaja resnejše od tistega, kar je bilo takrat.¹²⁹

Bistvo prvega dela govora je bilo predvsem izpostavitve resnosti nastale situacije, pri čemer je z referenco na leto 1956 Naser jasno izpostavil, da gre za drugo obliko nevarnosti, ki prihaja od znotraj. Poleg tega pa je Naser tekom govora izdal dve ključni informaciji: prvič, da ZAR ne bo propadel, in drugič, da bo na puč odgovoril z vojaško intervencijo.

Nekateri so morda pomislili, da bom uporabil to priložnost in objavil razpustitev ZAR. Jaz ne morem razpustiti ZAR, to ni v moji moči in ne ustreza ciljem, za katere se borim /.../ Sovražniki ZAR samo čakajo na razcep v naših vrstah. V sporočilih, ki so jih maloštevilni uporniki objavili po Radiu Damask, je najprej govora o enotnosti in nacionalizmu in potem o kolonizaciji. To je ponavljanje obtožb iz imperialističnih krogov in sovražnikov arabskega ljudstva, ki so letela

¹²⁹ "Naserjev govor ob uporu v Siriji. 'Nevarnost za arabsko enotnost.'" *Delo*, št. 267, petek, 29. september 1961, 10.

na ZAR od prvega dne njenega obstoja. /.../ Radi bi se izognili slehernemu prelivanju krvi, toda morali smo poslati sile naše prve armade proti Damasku, da bi se postavile po robu tistim, ki so se uprli.¹³⁰

Le dan po izvedenem puču v Siriji, 29. septembra 1961, je jugoslovanski predsednik Josip Broz – Tito predsedniku ZAR Gamalu Abdelu Naserju poslal telegram. V svojem sporočilu je dogodek opisal kot »kontrarevolucionarni puč buržuazije, ki je zadal udarec arabski enotnosti in borbi naroda proti kolonizaciji in imperializmu v tem delu sveta /.../« pri čemer je ogrozil »tudi socialne in druge dosežke naroda Sirije.«¹³¹ Tito je svoj telegram sklenil z izjavo: »Močno verjamem, da narod Sirije ne bo dovolil, da bodo doseženi reakcionarni in imperialistični načrti v Sirski provinci ZAR.«¹³²

Slika 4: Naslovnica biografije Josipa Broza – Tita. Največja egipčevska založba Dar el Maref je avgusta 1958 v 20.000 primerkih izdala biografijo in članke Josipa Broza – Tita v arabskem jeziku.¹³³

130 Prav tam.

131 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 4, signatura 430564, št. 93950. DSIP – Služba za pravne poslove I medjunarodne ugovore. Beograd, 13. oktober 1961, 2.

132 Prav tam.

133 Vir slike: AJ, ACKSKJ, IX 25/IX-26, št 38. Kairo, 9. avgust 1958.

Jugoslavija se je odločila, da se bo brezkompromisno zavzela za ohranitev enotnosti Združene arabske republike in pri tem sledila Naserjevim sugestijam. A kot rečeno, je razumela okoliščine, ki so privedle do puča, in jih je med drugim v veliki meri povezovala tudi s slabo centralno organizacijo v ZAR. Te okoliščine, kot jih je razumeval DSIP, lahko strnemo v naslednje točke:

- a) Na prvem mestu so bile izpostavljene Naserjeve centralistične tendence, ki so bile vidne tudi v ukinjanju provincijskih vlad in podelitvi širokega spektra pristojnosti maršalu Ameru pred pučem.
- b) V Siriji je imel Naser zelo slabo organizirano politično strukturo, na katero se ni mogel resnično zanesti in preko nje uveljavljati ekonomskih in družbenih ukrepov. Ker je tovrstna struktura umanjala, se je moral zanašati na centralni državni aparat, ki v tem spektru ni bil najbolj efektiven.
- c) Stalne suše so prizadevale Sirijo vse od združitve v ZAR, močno so poslabšale splošno ekonomsko situacijo v provinci in vplivale na nezadovoljstvo populacije.
- d) Vse našteje težave je začel izkoriščati reakcionarni krog sirske buržuzije, ki se je počutil močno ogroženo zaradi političnih in ekonomskih ukrepov, ki jih je v provinci uvajala Naserjeva politika.¹³⁴

V navezavi na točko c je morda smiselno dodati, da vse slabše ekonomsko stanju Sirije, o katerem je od začetka leta 1961 poročala tudi jugoslovanska diplomacija, ni vplivalo na jugoslovansko poslovanje v sirske provinci. Od konca leta 1960 so bile v Siriji prisotne visoke restrikcije uvoza, kar je pomenilo, da so se izdajale posebne licence za uvoz samo za področje prehrane, opreme za objekte v predvidenem načrtu, zdravila in rezervne dele strojev. Četudi je Sirija v sklopu teh ukrepov beležila visok padec uvoza, to ni vplivalo na jugoslovanski uvoz, ki se je konec leta 1960 in v začetku leta 1961 celo povečal.¹³⁵

134 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 100, mapa 1, signatura 429202, št. 861. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Kairo, 30. september 1961, 1.

135 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 332, mapa 2, signatura 4505, št. 2. Iz ambasade v Damasku na DSIP. Damask, 5. januar 1961.

Jugoslovanska kritika Naserjevega spodletelega upravljanja ZAR je predvsem zadevala dejstvo, da je ta prekomerno računal na simpatije, ki jih je on in njegova politika uživala med širšimi množicami, ki pa po jugoslovanski oceni niso bile zadostno organizirane. Po drugi strani ni primerno reagiral proti opoziciji, ki se je spretno organizirala in v določeni meri s svojo akcijo uspela presenetiti oblast ZAR.¹³⁶ Kot je bilo izpostavljeno v izseku Naserjevega govora na dan puča, je napovedal vojaško intervencijo. Medtem ko so bile egiptovske specialne enote že locirane v okolici sirskega pristanišča Latakija, je Naser po osemindesetih urah preklical napoved vojaške intervencije.¹³⁷ Spremembo odločitve je jugoslovanska diplomacija ocenjevala kot najboljšo sprejeto potezo v celotni situaciji, menili so, da je *»s svojo odločitvijo o neintervenciji rešil vse, kar se v je v dani situaciji lahko rešilo.«*¹³⁸ Tovrstni ukrep bi bil v prvi meri težak zaradi slabega stanja vojske, geografskih razmer, predvsem pa zaradi političnih posledic, ki bi jih imela tovrstna akcija na nivoju medarabskih odnosov. V iskanju svetle plati nastale situacije pa je DSIP ocenjeval, da je Naser s pučem v Siriji dobil boljše pogoje, da se posveti notranjemu razvoju države. Največje skrbi pa je DSIP zaznaval na področju veleposestnikov in buržuazije v Egiptu, ki so s pučem v Siriji dobili podporo za podoben upor v Egiptu.¹³⁹

Jugoslavija je puču v Siriji pripisovala mednarodno dimenzijo. Pri interpretaciji dogodka je predpostavljala, da je za organizacijo državnega udara stala Velika Britanija. Ker sta Jordanija in Turčija nemudoma priznale Sirijo, pa je jugoslovanska diplomacija ocenjevala, da je bilo vse skupaj *»pripravljeno«* za to, da ne bi prišlo do egiptovske intervencije. Poleg tega pa so omenjali tudi to: *»Vsekakor ni naključje, da se prav v tem času v bližini*

136 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 100, mapa 1, signatura 429202, št. 861. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Kairo, 30. september 1961, 2.

137 Aburish K. Said. Nasser. The last Aarab. New York: St. Martin's Press, 2004, 204.

138 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 100, mapa 1, signatura 429202, št. 861. Iz ambasade v Kairu na DSIP. Kairo, 30. september 1961, 2.

139 Prav tam, 3.

nahajala VI ameriška flota.»¹⁴⁰ Izpostavljene interpretacije so se posluževali tudi predstavniki Združene arabske republike.¹⁴¹

Naserjevo stališče do novega sirskega režima je bilo jasno – in sicer ohraniti Združeno arabsko republiko za vsako ceno. Ko se je takratni jugoslovanski zunanji minister Koča Popović 2. oktobra srečal s egiptovskim ministrom za zunanje zadeve Mahmudom Favzijem, je ta z besedami »*Tudi, če ostanemo sami!*« pospremil jasno stališče vlade ZAR, da bo ta vztrajala proti priznanju Sirije in proti njenemu sprejemu v Organizacijo združenih narodov. Novi sirski režim je ocenjeval kot reakcionaren in napovedoval, da bo nova ureditev v Siriji hitro privedla do nestabilnosti.¹⁴² Kot je bilo razvidno iz zgoraj navedenega izseka Titovega telegrama Gamalu Abdelu Naserju, je tudi jugoslovanska zunanja politika zavzela podobno stališče do novega sirskega režima. Takratni jugoslovanski položaj pa se razkrije kot bistveno bolj zapleten, v kolikor ga pogledamo v perspektivi odprtih gospodarskih projektov v Siriji. Ne zgolj to, da je Jugoslavija odlašala s priznanjem novega sirskega režima, temveč je v svojem odnosu do le-tega sledila Naserjevi liniji, kar naredi dejstvo, da so se tam potekajoči posli jugoslovanskih podjetij nadaljevali tako rekoč neprekinjeno, še bolj fascinantno.

Brez kakršnekoli zaustavitve je podjetje Pomgrad iz Splita po uspešno končani gradnji pristanišča v Latakiji nadaljevalo z gradnjo pristanišča v Tartusu (v obsegu 9 milijonov ameriških dolarjev). Energoprojekt je na osnovi dogovora z organizacijo velikih del v Damasku odprl projektantski oddelek, kjer je delovalo osem inženirjev. Skupna vrednost projekta je bila 245.000 dolarjev. Podjetje Geoistraživanje je že 3. oktobra dobilo dovolilnico za uvoz opreme za delo v puščavi.¹⁴³ Podjetje Rade Končar je imelo

140 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 4, signatura 430564, št. 93950. DSIP – Služba za pravne poslove I mednarodne ugovore. Beograd, 13. oktober 1961, 1.

141 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 4, signatura 430474, št. 901. Ambasada v Kairu na DSIP (Brilej). Kairo, 11. oktober 1961.

142 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 2, signatura 429478, št. 605. Iz New Yorka na DSIP, Koča Popović. New York, 3. oktober 1961.

143 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 5, signatura 431196, št. 220. Generalni konzulat v Damasku na Savezno spoljnotrgovinsko komoro, 14. oktober 1961,1.

dogovor za prodajo opreme, potrebne za centralo Jarmuk in štiri črpalne postaje v vrednosti 550.000 dolarjev. Podjetji Nafta Lendava in Intertrade sta se dogovarjali za novo tehnično sodelovanje s Sirci, in sicer je šlo za izgradnjo 23 naftnih vrtin, vrednost projekta pa je bila ocenjena na 8 milijonov ameriških dolarjev. Tovarna kmetijskih strojev Zmaj se je v sodelovanju s Tehnoprometom in Jugoarabom dogovarjalo za izvedbo 2,5 milijonskega posla.¹⁴⁴ Podjetje Jugelektro pa je tako rekoč takoj po puču vodilo pogajanja za posel v okvirni višini 10 milijonov dolarjev,¹⁴⁵ medtem ko je obseg že sklenjenih poslov znašal 1.900.000 dolarjev.¹⁴⁶ V skupnem seštevku so odprta investicijska dela in oprema jugoslovanskih podjetij v Siriji oktobra 1961 znašala 12.500.000 ameriških dolarjev.¹⁴⁷ Ob tem pa je potrebno dodati, da vsa podjetja niso imela privilegija direktnega nadaljevanja odprtih del. Strokovnjaki sovjetskih podjetij so bili pozvani, da ostanejo v svojih hišah, dokler jih ponovno ne pokličejo na delo.¹⁴⁸

Predstavljeni so zgolj večji dogovorjeni posli in posli, o katerih so že tekla pogajanja. Poleg tega pa je potrebno izpostaviti tudi nekatere posle, za katere so se jugoslovanska podjetja nameravala potegovati ob prihajajočih licitacijah. Kot enega izmed bolj obsežnih primerov lahko izpostavimo primer licitacije za gradnjo letališča v Damasku v vrednosti 15 milijonov ameriških dolarjev, za katero so se nameravala potegovati tudi jugoslovanska podjetja.¹⁴⁹ Obseg odprtih projektov vsekakor ni bil zanemarljiv, dodatno težo nevšečnostim, ki so izhajale iz odlašanja priznanja nove sirske oblasti, pa je zadajal predvsem obseg potencialnih poslov.

144 Prav tam, 4.

145 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 100, mapa 3, signatura 429751, št. 144. Iz konzulata v Damasku na DSIP. Damask, 5. oktober 1961.

146 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 5, signatura 431196. Iz konzulata v Damasku na savezno spoljnotrgovinsko komoro, 14. oktober 1961, 4.

147 Prav tam.

148 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 100, mapa 3, signatura 429751, št. 144. Iz konzulata v Damasku na DSIP. Damask, 5. oktober 1961.

149 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 5, signatura 431196. Iz konzulata v Damasku na savezno spoljnotrgovinsko komoro, 14. oktober 1961, 6.

PRITISKI NA JUGOSLAVIJO

Jugoslovansko odlašanje s priznanjem Sirije, pri čemer jugoslovanska diplomacija sirske predstavnike ni ponujala nobenega konkretnega pojasnila, vsekakor ni minilo neopaženo s strani novega sirskega režima. Že nekaj dni po državnem udaru je nekdanji podpredsednik ZAR, Sabri Asali, v izjavi za tuje novinarje, med katerimi je bil tudi dopisnik *Politike*, podal kritiko naslovljeno na Josipa Broza – Tita:

Rad bi predal prijateljsko sporočilo Maršalu Titu. Mi v Siriji spoštujemo Maršala Tita. To ni nič novega. Zadnja leta smo si bili blizu, od samega začetka. Mislimo, da je bil Maršal Tito vedno za svobodo naroda. Po temu sodeč mislimo, da Predsednik Tito vedno vztraja pri temu, da svojo politiko gradi v skladu z voljo naroda. To smo ugotovili prejšnji teden. Maršal Tito je podprl stališče Naserja, ne da bi pred tem pogledal, kaj se dogaja v Siriji. Mislili smo, da bo Maršal Tito eden od prvih, ki bo podprl našo svobodo. Na žalost, ni posvetil dovolj pozornosti volji Sirije. Večjo pozornost je namenil svojemu osebemu prijateljstvu z Naserjem. V vsakem primeru, upamo, da se bo naše prijateljstvo nadaljevalo in da bo stališče Maršala Tita v skladu s principi svobode vseh narodov sveta.¹⁵⁰

Celotno dogajanje s Sirijo je jugoslovansko politiko ujelo precej nepripravljeno, tako so odzivi jugoslovanske diplomacije v tem kontekstu pogosto temeljili na improvizaciji, napotki DSIP-a pa so bili večinoma zgolj okvirni. Kot tak primer lahko navedemo depešo jugoslovanskega konzula iz Damaska, Mijovića, 6. oktobra: »*Stanje nerazumevanja in slabega razpoloženja med političnimi krogi do naše uradne ocene novonastale situacije v Siriji od mene terja, da se na vas obrnem direktno z namenom pridobitve hitrih napotkov. Zadnje tri dni sem poizvedoval o stabilizaciji situacije in o tem, da sta puč in odcepitev dobila občo narodno podporo. Naser pa je na osnovi dejanskega stanja včeraj 'de facto' priznal odcep, kar je vrnilo simpatije in upanje.*«¹⁵¹ Mijovićevo strah je izhajal iz relativno hitro

150 DA, P.A., UAR, fascikel 146, UAR 100, mapa 2, signatura 429618, št. 145. Konzulat v Damasku na DSIP. Damask, 5. oktober 1961.

151 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 3, signatura 429754, št. 146. Iz ambasade v Damasku na DSIP, Mijović. Damask, 6. oktober, 1961.

rastočega števila držav, ki so priznale novo sirsko oblast. Do 13. oktobra 1961 jo je namreč priznalo 16 držav. Neodločeno jugoslovansko pozicijo pa je še dodatno zamajalo dejstvo, da je novo sirsko oblast priznala tudi Sovjetska zveza, temu pa so sledila tudi priznanja s strani Romunije, Poljske, Češkoslovaške, DRN, Bolgarije in NR Kitajske. Od arabskih držav pa so novi režim priznale Tunizija, Savdska Arabija, Irak in Iran, kar je na podlagi starih razlogov nasprotovanj in konkurence z ZAR jugoslovanska diplomacija tudi pričakovala.¹⁵²

Izpostavljeno depešo je Mijović zaključil s sledečo prošnjo: »Naši politični, ekonomski in drugi interesi tukaj zahtevajo izjavo, ki bo prišla iz določenega uradnega nivoja o tradicionalnih simpatijah do arabskega naroda Sirije in o rezultatih našega dvoletnega ekonomskega sodelovanja. V kolikor je to še neprimerno, prosim za napotke, da obiščem predstavnike političnih strank, da pojasnim motive naše podpore Naserju in 'preokupacije za posledice dezintegracije'.«¹⁵³ DSIP mu je v odgovoru podal zgolj medle napotke, da je najbolje, da se izogiba obiskom političnih voditeljev v Siriji. V kolikor bo pozvan na srečanje, naj se tega udeleži, vendar naj se pri tem zadrži vsakršnega komentarja. Edina informacija, ki mu je bila odobrena za prenos sirske oblasti, je bila zgolj to, da je bilo v Jugoslaviji medijem predana novica o normalnem odnosu jugoslovanskih državljanov in podjetij v Siriji.¹⁵⁴

Pritiski pa niso prihajali zgolj iz Sirije. Med drugim so v bistveno bolj subtilni obliki prihajali tudi s strani Naserjevih arabskih rivalov. Tako lahko tekom pogovora z jugoslovanskim predstavnikom v Bagdadu med drugim beležimo komentar iraškega ministra za trgovino, ki ni razumel, »zakaj se FNRJ toliko obremenjuje z interno sestavo sirske vlade in je zaradi tega ne prizna, medtem ko priznava neke druge vlade, ki so bistveno slabše sesta-

152 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 4, signatura 430564, št. 93950. DSIP – Služba za pravne poslove I medjunarodne ugovore, 13. oktober 1961, 3.

153 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 3, signatura 429754, št. 146. Iz ambasade v Damasku na DSIP, Mijović. Damask, 6. oktober, 1961.

154 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 3, signatura 429754. Iz DSIP Generalnemu konzulatu FNRJ v Damasku. 7. oktober 1961.

ve.«¹⁵⁵ V navezavi na Naserja je iraški minister za trgovino dejal, da ta na mednarodnem nivoju izvaja politiko pozitivne koeksistence, medtem ko se v odnosu do drugih arabskih držav obnaša kot običajen imperialist. Sirsko revolucijo pa je tolmačil v pozitivni luči, saj je s tem Naser dobil svojo lekcijo, da med seboj ne meša enotnosti in dominacije, kar lahko v realnosti privede do krepitve arabske enotnosti.¹⁵⁶

Do 13. oktobra 1961 je Služba za pravne zadeve in mednarodne dogovore (oddelek na DSIP) že preučila pravne aspekte jugoslovanskega priznanja novega sirskega režima. V svojem sklepu je oddelek zapisal, da je nujno, da zaradi ekonomskih interesov Jugoslavija obdrži svoj konzulat v Damasku. Sodeč po mednarodnem pravu je bil ta lahko aktiven navkljub temu, da Jugoslavija ni priznala nove oblasti v Siriji, vendar le dokler bo to toleriral nov sirski režim.¹⁵⁷ Vsekakor pa je bilo jasno, da so dnevi sirskega gostoljubja šteti, v kolikor ne bi prišlo do jugoslovanskega priznanja.

Pravni vidiki priznanja novega režima v Siriji so bili sledeči. Po mnenju Službe za pravne zadeve in mednarodne dogovore je bilo posvetovanje z vlado ZAR glede priznanja Sirije nujno z vidika vljudnosti in spoštovanja do prijateljske države, vendar ni predstavljalo zadeve mednarodnega prava. Ob pregledu Začasne ustave ZAR so naleteli na relevantno vsebino ustavne odredbe. V konkretnem primeru dogovorov med Jugoslavijo in Sirijo bi ti lahko ne glede na odcepitev Sirije od ZAR ostali v veljavi. Sklicevali so se na 69. člen Začasne ustave ZAR: *»Uveljavljanje te Ustave ne bo menjalo odredbe in klavzule mednarodnih dogovorov in sporazumov zaključenih med Sirijo in Egiptom in tujimi državami. /.../ Te sporazumi bodo veljavni tudi naprej na regionalnih območjih za katere so sklenjeni sodeč po odredbah in predpisih mednarodnega prava.«*¹⁵⁸

155 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 4, signatura 430643, št. 268. Iz ambasade FNRJ v Bagdad una DSIP. Bagdad, 11. oktober 1961.

156 Prav tam.

157 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 4, signatura 430564, št. 93950. DSIP – Služba za pravne poslove I medjunarodne ugovore, 13. oktober 1961, 8.

158 Prav tam, 6.

Ob tem pa je potrebno dodati, da prevrat v Siriji ni bil celosten, niso bile namreč izvedene temeljite spremembe na ravni celotnega sistema. Kot je o tem poročal konzulat iz Damaska, se je režim, ki se je vzpostavil s pučem, osnoval popolnoma na administrativnem aparatu nekdanje province. Menjave kadrov so se zgodile samo na nekaterih ključnih pozicijah političnega značaja, kot so šef policije, direktor za informacije ipd. »Skoraj ni bilo prekinitve v kontinuiteti oblasti. /.../ »Vsi, ki so bili prej za Unijo, so zdaj za novi režim /.../«¹⁵⁹ Poleg nekaterih menjav je bil osnovan komite strokovnjakov in predstavnikov gospodarskega sektorja, na čelu katerega je bil določen guverner centralne sirske banke, z nalogo, da preuči ekonomsko, monetarno in finančno situacijo ter v roku enega meseca pripravi predloge ukrepov za realizacijo ekonomskega in socialnega napredka države. Kot zadnjo spremembo ob menjavi režima pa je jugoslovanski konzul Mijović navedel, da so bile šole in univerze dva tedna po puču še vedno zaprte zaradi predpostavke, da se je šolska mladina v preteklih treh letih unije navlekla 'naserizma'. Zato so pred odprtjem šol in fakultet želeli zamenjati pedagoške kadre in pripraviti novo študijsko in učno gradivo.¹⁶⁰

STRATEGIJA ODLAŠANJA

Gamal Abdel Naser je že 5. oktobra v govoru naznanil, da ZAR ne bo nasprotovala sprejemu Sirije v Organizacijo združenih narodov in ovirala njenega sprejema v Arabsko ligo. Četudi je ob tem v govoru jasno izpostavil, da ne bo priznal nobene vlade v Damasku, vse dokler te ne bo svobodno izbralo ljudstvo,¹⁶¹ je njegova reakcija spremenila okoliščine za zavlačevanje pri jugoslovanskem priznanju Sirije. Ne glede na jasno razviden konec je jugoslovanska lojalnost do politike Gamala Abdela Naserja predvidevala čim daljše zavlačevanje s priznanjem nove oblasti v Damasku. Strategija odlašanja je v prvih tednih zadevala dobršno mero improvizacije na najbolj raznolikih področjih. Kot nazoren in tudi banalen primer lahko, ob boku

¹⁵⁹ DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 5, signatura 430649, št. 153. Generalni konzulat v Damasku na DSIP, 12. oktober 1961.

¹⁶⁰ Prav tam.

¹⁶¹ Sorby, R. Karol. »The separatist period in Syria, 1961 – 1963.« V: *Asian and African Studies*, 18 (2009), 2, 145–168.

z relativno pestro blagovno izmenjavo in že omenjenimi številnimi gospodarskimi projekti na območju Sirije, prikažemo, kako je DSIP obravnaval vprašanje, pod kakšno zastavo naj jugoslovanske ladje vstopajo v sirske teritorialne vode. Po mednarodnih pravnih pravilih o 'proceduri' trgovskih ladij je ladja, ki vpluje v teritorialne vode neke države, dolžna, da poleg svoje nacionalne zastave izobesi tudi zastavo države, po katere vodah pluje. Ker Jugoslavija še ni priznavala nove sirske oblasti, se je tako postavilo vprašanje, kako naj se ravna jugoslovanske trgovske ladje, ki so plule v sirska pristanišča.¹⁶²

DSIP je 3. oktobra predvidel tri možnosti:

- a) Če bi ladje izobesile zastavo ZAR, je gotovo, da bi naletele na težave pri sirski pomorski policiji. Poleg tega bi nova sirska oblast to razumela kot provokacijo.
- b) Ladje bi izobesile sirsko zastavo, samo če bi bile zaustavljene in jim bi bila onemogočena nadaljnja pot.
- c) Ladje bi takoj izobesile sirske zastave, kar pa bi nasprotovalo takratnemu jugoslovanskemu političnemu stališču, ker Jugoslavija ni priznala »uporniške« vlade.

DSIP je sporočil, da je po oceni *Službe za držanje naših brodova*, najbolje, da se koristi hipotezo b, torej da ladje, šele ko bodo ustavljene, izobesijo sirske zastave. Zraven pa je dodal pojasnilo, da bi v tem primeru kapitan šele po opozorilu obalne policije izobesil sirske zastave. »S tem bi mu bil iz ene strani omogočen vstop ladje v določeno pristanišče, po drugi strani pa dobimo tudi politično 'pregrado' in pojasnilo, da je izobešanje sirske zastave izvršeno kot posledica sile po pravilu, da trgovske ladje ne smejo upirati pooblaščenim pomorskim oblastem, razen v primeru obrambe proti nepravne oboroženega napada.«¹⁶³

12. oktobra se je jugoslovanski ambasador v ZAR, Jože Brilej, srečal z Gamalom Abdelom Naserjem, ki je nekoliko presenetil s svojim predlogom. Predlagal je namreč, da Jugoslavija v Damasku obdrži ne le konzulat, tem-

¹⁶² DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 2, signatura 429453. DSIP, 3. oktober 1961.

¹⁶³ Prav tam.

več tudi razmisli, da bi v bližnji prihodnosti vzpostavila diplomatske odnose s Sirijo, saj bi lahko tako bolje opazovala razvoj situacije v Damasku in tudi v Bagdadu. Sodeč po tem je Brilej dobil vtis, da Naser razmišlja o uporabnosti jugoslovanskega vpliva na določene skupine v Siriji. Brilej je jasno izpostavil, da Jugoslavija glede vprašanja Sirije ne želi storiti ničesar, kar bi bilo mogoče tolmačiti kot odklon od aktualnih stališč ZAR, na kar je Naser predlagal neposredno odobritev jugoslovanskega priznanja Sirije. Predlagal je, da Jugoslavija prizna Sirijo takoj za tem, ko bosta to storila Sudan in Maroko, kar so pričakovali v naslednjih nekaj dneh. Menil je, da bi se s tem Jugoslavija lahko izognila nekaterim nevšečnostim, do katerih bi lahko prišlo v primeru nadaljnjega odlašanja priznanja Sirije.¹⁶⁴

Posredno lahko iz dokumentacije sklepamo, da se je jugoslovanska zunanja politika ves čas zavedala, da z nepriznavanjem Sirije zgolj kupuje čas, medtem ko je bilo očitno, da bo do tega na neki točki prišlo. Svoje napore v smeri ignoriranja omenjenega vprašanja je DSIP tolmačil kot pomembno in nujno podporo predsedniku Naserju, s čimer je Jugoslavija s svojim zgledom tudi spodbujala nekatere druge neuvrščene države, da niso priznale Sirije – Sudan, Maroko, Gana, Gvineja, Mali, Indonezija itd. V prvi vrsti je šlo za simbolično in prijateljsko podporo Gamalu Abdelu Naserju, kar je tolmačila kot nujno z vidika vzdrževanja njegovega mednarodnega in med-arabskega ugleda, po drugi strani pa je to tolmačila kot oviro za mednarodno in tudi notranjepolitično afirmacijo nove »desničarske antinaserske garniture v Siriji«, kot je DSIP oklical nov sirske režim. V tem kontekstu je DSIP predlagal strategijo, da se režim pučistov v Siriji ne prizna do skrajnih možnosti zavlačevanja, kar je bila tudi Naserjeva želja, in da se nove oblasti ne prizna, dokler tega ne storijo vse ostale arabske države in vplivnejša neuvrščena država. Poleg nadaljnjega zavlačevanja s priznavanjem je DSIP predlagal tudi simbolični izraz neodobravanja spremembe režima v Siriji, kar so načrtovali z začasnim umikom generalnega konzula iz Damaska, s čimer bi na posreden način izrazili nestrinjanje z novo oblastjo. Umik generalnega konzula naj bi predstavljal tudi simbolični umik nekdanje politike Jugoslavije iz Sirije. Posle konzulata bi vse do trenutka priznanja

¹⁶⁴ DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 6, signatura 430346, št. 904. Ambasada v Kairu na DSIP. Kairo, 12. oktober 1961.

upravljal Milorad Komatina.¹⁶⁵ Izredna podpora Egiptu oziroma ZAR pa je bila relevantna tudi z njenega notranjepolitičnega vidika. Kot je ocenjevala jugoslovanska diplomacija, je bilo to nadvse ključno tudi zaradi takrat nedavno sprejetih »*revolucionarnih ukrepov, ki bodo neizogibno naletele na vse večji odpor na domačih tleh, kot tudi s strani Zahoda.*«¹⁶⁶

Ob zgoraj nanizanih predlogih DSIP-a o nadaljnjem zavlačevanju, ki so bili 25. oktobra dostavljeni na mizo Koče Popovića – takratnega jugoslovanskega zunanjega ministra, pa je le dva dni pozneje prišlo do nadaljnje eskalacije pritiskov na Jugoslavijo. Tokrat so bili v fizični obliki, saj je v noči na 27. oktober skupina ljudi s kamenjem obmetavala jugoslovanski generalni konzulat v Damasku. Teorija v ozadju je bila, da je v napad morda vpletena sama sirska oblast. Tako je Milorad Komatina vodji protokola na Ministrstvu za zunanje zadeve Sirske arabske republike, dr. Fokeledehu, jasno izpostavil, da »*v kolikor smo v Siriji nezaželeni, naj se nam to pove na nek drugačen način in ne s kamenji.*«¹⁶⁷ Navkljub opravičilu je sirski predstavnik v bran dogodku izpostavil, da vzrok najverjetneje temelji na tem, da je Sirsko arabsko republiko (SAR) takrat priznalo že 70 držav, medtem ko so Jugoslavija, Indija in Indonezija še vedno zavlačevale s priznanjem, kar naj bi iritiralo množice. Na to se je Komatina odzval brezkompromisno. Poudaril je, da so bili za to krivi vlada in mediji, ki so v tem obdobju intenzivno obrekovali Jugoslavijo in Josipa Broza - Tita.¹⁶⁸ Problem blatenja Jugoslavije v sirskih medijih se je v trenutku napada na ambasado vlekel že nekaj časa. Milorad Komatina se je zaradi tega že 18. oktobra sestal z direktorjem časopisa *Al Nasr* in ga soočil z antijugoslovansko retoriko v njegovem časopisu. Ta je v obrambo odvrnil, da bi morali »*biti zadovoljni, da tako malo pišemo o tem, ker če bi prenašali mišljenje ljudstva o tem, bi pisali mnogo več. V kolikor greste incognito z menoj v 'club D'Orient' [hotel v katerem se je zbirala najvplivnejša buržuazija v Damasku, op. a.] boste*

165 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 6, signatura 431726. VI odeljenje DSIP, 25. oktober 1961.

166 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 140, mapa 8, signatura 432899, št. 982. Iz Ambasade v Kairu na DSIP, 4. oktober 1961.

167 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 7, signatura 432251, št. 173. Na DSIP. Damask, 28. oktober 1961.

168 Prav tam.

slišali, da se za vsako mizo o 'titoizmu' govori mnogo ostreje, kot v našem časopisu.«¹⁶⁹ Poleg tega pa je napovedal, da bo na dan pogovora in dan po tem njegov časopis napadal 'titoizem', kar je opravičil s pojasnilom, da gre samo za prehodno zadevo.¹⁷⁰

Pritiski, ki so izhajali iz jugoslovanskega zavlačevanja pri priznanju nove sirske oblasti, so v oktobru 1961 naraščali z vsakim nadaljnjim dnevom. Zadnjega v mesecu je iz Generalnega konzulata v Damasku prišel telegram, v katerem je konzul Mijović zaskrbljeno poročal o posledicah jugoslovanskih pristopov do omenjenega vprašanja na morda najbolj občutljivem področju: »Zavlačevanje s priznanjem Sirije se je začelo odražati na bilateralnih odnosih.«¹⁷¹ Poleg že izpostavljenih treh napadov na jugoslovanski konzulat v Damasku, se je pričel pritisk na investicijska dela in prodajo opreme jugoslovanskih podjetij na sirske tržišču. Iz podjetja Jugoarab so sporočili, da jih je direkcija za nafto obvestila, da jugoslovanske ponudbe za gradnjo naftovoda Karačuk–Tartus ne bodo obravnavali, dokler ne bo Jugoslavija priznala Sirije. Podobno so poročali tudi iz podjetij Intertrade in Nafta Lendava, katerim je sirska oblast do priznanja zamrznila nadaljnje dogovore za posel v obsegu osmih milijonov dolarjev. Jugoslovanski predstavniki so bili seznanjeni, da bo jugoslovanskim podjetjem do nadaljnjega onemogočena udeležba na javnih licitacijah v Siriji. S strani ministrstva za ekonomije pa so prišle tudi novice o bodoči vrnitvi sirske študentov iz Jugoslavije v domovino.¹⁷²

Kombinacija ogroženih poslov jugoslovanskih podjetij v Siriji s tremi napadi na jugoslovanski konzulat v Damasku so prvega novembra privedli do novega koraka v smeri priznanja SAR. S strani DSIP-a je prišlo sporočilo, da se oblasti v Kairu obvesti, da Jugoslavija ocenjuje, da je prišel primeren čas za priznanje Sirije, kar je bilo utemeljeno s sprejemom Sirije v

169 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 5, signatura 431038, št. 160. Generalni konzulat v Damasku na DSIP, 18. oktober 1961.

170 Prav tam.

171 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 7, signatura 432763, št. 181. Iz Generalnega konzulata v Damasku na DSIP, 31. oktober 1961.

172 Prav tam.

Arabsko ligo in OZN.¹⁷³ Plan, da bi Jugoslavija priznala Sirijo po Maroku in Sudanu, se v tistem trenutku ni več zdel ustrezen.¹⁷⁴ Egipčovski predstavniki so si delili mnenje z Jugoslavijo in glede strategije jugoslovanskega priznanja Sirije razmišljali o različnih idejah, a se predvsem nagibali k predlogu, da bi Jugoslavija priznala Sirijo skupaj z Indijo. Pri tem je bilo ambasadorju Jožetu Brileju pojasnjeno, da Indija ne bo priznala Sirije vsaj do 18. novembra, ko je bil predviden obisk indijskega premiera Nehruja v Egiptu. To je pomenilo, da bi morala Jugoslavija s priznanjem Sirije zavlačevati še najmanj dva tedna. Poleg tega je bil Brileju predstavljen tudi predlog, da bi ob Nehrujevem obisku v Kairu tja prišla tudi Josip Broz – Tito in indonezijski predsednik Ahmed Sukarno. Egipčovski predstavnik Zayad je to enostavno pojasnil: »Naser in Nehru bosta tukaj, Sukarno zelo rad potuje, Beograd pa ni daleč.«¹⁷⁵ Do srečanja je sicer brez indonezijskega predsednika Sukarna prišlo 18. novembra v Kairu na iniciativo Josipa Broza – Tita.¹⁷⁶, a kljub temu je Jugoslavija podlegla pritiskom in Arabsko republiko Sirijo priznala že deset dni pred tem, in sicer 8. novembra.¹⁷⁷ Tekom srečanja Naserja, Nehruja in Tita v Kairu je Naser potožil o težavah, ki so izšle iz združitve s Sirijo. Sodeč po pričevanju Naserjevega svetovalca Mohameda Heikala je Nehru v šali tolažil Naserja, da ima sam 400 milijonov Indijcev, kar pomeni, da ima 400 milijonov problemov, Tito pa je na to dodal: »Jaz imam sedem kompleksnih problemov. Imam eno državo, ki uporablja dve abecedi, ki govori štiri jezike, srbsko, hrvaško, slovensko in makedonsko, ima štiri religije, islam, ortodoksno, katoliško in judovsko; pet narodnosti, Slovence, Hrvate, Srbe, Črnogorce in Makedonce, šest republik in sedem sosedov.«¹⁷⁸

173 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 7, signatura 438425, št. 179. Iz DSIP-a na Generalni konzulat FNRJ v Damasku. Beograd, 1. november 1961.

174 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 7, signatura 432433. Iz Generalnega konzulata v Damask na ambasado FNRJ v Kairu. Damask, 1961.

175 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 140, mapa 8, signatura 432899, št. 982. Iz Ambasade v Kairu na DSIP, 4. november 1961.

176 "Razgovori Tito – Naser." *Delo*, št. 317, 19. november 1961, 1.

177 »Odnosi Jugoslavije i Sirije.« *Jugoslovanski pregled*, Julij – Avgust 1966, 301.

178 Heikal, Mohamed Hassanein. *The Cairo Documents. The inside story of Nasser and his relationship with world leaders, rebels and satetesmen*. New York: Doubleday and Company, 1973, 252.

Odcepitev Sirije od ZAR je med drugim privedla do neposrednih reakcij v notranji organizaciji Egipta. Tako rekoč nemudoma po dogodkih v Siriji, je Naserjeva vlada začela z notranjepolitičnimi spremembami z namenom ublažitve notranjega nezadovoljstva v Egiptu. Oktobra 1961 je tako Naser naznanil novi val nacionalizacije, ukrep, ki ga je tolmačil kot nov pristop k drugi revoluciji, kot nadaljevanju tega, kar je začel z Revolucijo svobodnih oficirjev leta 1952, ko je prišel na oblast.¹⁷⁹ Paleta sprejetih ukrepov je bila široka, jugoslovanska diplomacija pa do teh ni pristopala kritično. Nasprotno, tolmačila jih je kot indikator uspešnega notranjega razvoja države. Ukrepi so zadevali mitinge Nacionalne unije v večjih mestih in tovarnah, v katerih so vladni funkcionarji pojasnjevali uspehe vladnih ukrepov in notranjega razvoja. Objavljen je bil dekret o petdesetodstotnem zmanjšanju šolskih taks v vseh šolah in univerzah. Ukinjena je bila šolnina v vojaško-tehniški akademiji, poleg tega pa so bile uvedene tudi nagrade za odlične in dobre študente. Ta poteza je zadevala predvsem sistematično ukinjanje elitistične narave vojaške šole, saj so bila vrata te od takrat dalje odprta tudi revnejši kmečki in delavski populaciji. Vlada je sprejela tudi dekret o dvigu minimalne plače, dodatke za naraščajoče življenjske stroške itd. Napovedani pa so bili tudi načrti o reformah zdravstvenega sistema, reorganizacija zadrug in pospešitev takrat že začrtane agrarne reforme.¹⁸⁰ V drugi polovici oktobra so oblasti zaprle 40 'reakcionarjev' iz krogov buržuazije, poleg tega pa je bila zaplenjeno premoženje 167 najbogatejših in najvplivnejših kapitalistov iz Kaira in drugih predelov Egipta. Po informacijah ambasadorja Jožeta Brileja naj bi skupna vrednost zaplenjenega premoženja znašala okoli 200 milijonov funtov. Brilej je potezo ocenil v dveh točkah: prvič kot metodo dviga moralno-političnega stanja, v tem smislu tudi kot opozorilo ostali buržoaziji, ki bi se morda uprla egiptovskemu političnemu vodstvu, in drugič, kot sredstvo mobilizacije javnega mnenja in aktivizacije množic proti buržuaziji. Ob tem pa je 23. oktobra egiptovska vlada objavila odlog, sodeč po katerem so bile določene najmanjše in najvišje plače v podjetjih javnega sektorja. Poleg tega so bile

179 Aburish, K. Said. *Nasser*, 205.

180 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 5, signatura 430717, št. 915. Ambasada v Kairu na DSIP, 14. oktober 1961.

regulirane tudi pravice in obveze delavcev in zaposlenih v gospodarskih organizacijah.¹⁸¹

V splošnem pa lahko rečemo, da je odcepitev Sirije privedla do prekinitev Naserjeve ideje panarabizma, kar se kaže tudi v temeljnem ideološkem obratu njegove politike, pri čemer lahko rečemo, da je temeljno idejo arabskega nacionalizma v veliki meri nadomestila nova vodilna politična ideologija arabskega socializma. V teh okvirih je bila jeseni 1961 utemeljena tudi razpustitev Nacionalne unije in leta 1962 vzpostavljena nova množična organizacija Arabska socialistična unija.¹⁸² Politično oziroma ideološko sodelovanje z Jugoslavijo pa je v nadaljnjem obdobju izrazito narastlo tudi na nivoju dolgoročnega strukturiranega sodelovanja, kot je to na primer potekalo med Arabsko socialistično unijo in SSRNJ.

JUGOSLOVANSKE OCENE MEDSEBOJNEGA MEDIJSKEGA POROČANJA Z ZAR

Medijsko poročanje v ZAR je po ocenah jugoslovanske ambasade v letu 1961 zaznamovala vpeljava julijskih revolucionarnih ukrepov. Z vidika zunanjepolitičnega poročanja je bilo prisotno veliko kritiziranja zahodne kolonialistične politike v azijsko-afriškem prostoru, tako ameriško politiko v Kongu in na Srednjem vzhodu kot tudi ameriško podporo Izraelu.¹⁸³ Predvsem v drugi polovici leta pa je bilo možno zaznati bolj pozitivno pisanje o zunanjepolitičnem delovanju Sovjetske zveze.¹⁸⁴

Z vidika jugoslovanske promocije in zbiranja informacij v ZAR je bil že leta 1957 tam ustanovljen tako imenovani jugoslovanski Informativni center. A omenjeni center še do leta 1961 ni deloval izven ambasade. Deloval je namreč kot sestavni del ambasade in kot tak služil kot propagandni odde-

181 DA, P.A., UAR, fascikel 144, klasacija UAR 100, mapa 6, signatura 431803, št. 951. Ambasada FNRJ iz Kaira na DSIP. Kairo, 24. oktober 1961.

182 Ginat, Rami. *Egypt's incomplete Revolution*, 149.

183 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 141, klasacija UAR 370 mapa 1, signatura 48771, št. 189. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 15. januar 1962, 1.

184 Prav tam, 2.

lek jugoslovanske ambasade v Kairu. V tej luči je bila njegova naloga predvsem vezana na posredovanje informacij o Jugoslaviji egiptovskim medijem ter urejanje prevodov, izdaj publikacij in knjig v Jugoslaviji. Eden izmed največjih tovrstnih projektov je bila revija *Jugoslavija*, ki je enkrat mesečno izhajala v nakladi 7.000 izvodov in bila iz Egipta distribuirana tudi v številne druge arabske države.¹⁸⁵

V začetku šestdesetih let pa so narastle tudi izmenjave novinarjev. V letu 1960 je Egipt obiskalo 16 jugoslovanskih novinarjev, enako število egiptovskih novinarjev pa je bilo v gosteh v Jugoslaviji.¹⁸⁶ Z vidika medijskega oziroma novinarskega sodelovanja med državama pa je brez dvoma največja vloga pripadla sodelovanju med jugoslovanskim TANJUG-om in egiptovsko tiskovno agencijo MEN. Leta 1960 je egiptovska tiskovna agencija MEN – po njenih podatkih – v skupnem seštevku objav koristila med 30 in 40 odstotkov TANJUG-ovih novic.¹⁸⁷ Poleg tega je začetek šestdesetih let privedel tudi do večanja sodelovanja jugoslovanskega predstavništva z Radiem Kairo, ki je v letu 1960 Jugoslaviji posvetil 12 oddaj. Priložnosti so bile različne, med drugim pa so bile oddaje pripravljene ob Dnevu mladosti, Naserjevem obisku v Jugoslaviji, obisku takratnega podpredsednika Edvarda Kardelja in Koče Popovića itd.¹⁸⁸

Poročanje egiptovskih medijev o Jugoslaviji pa ni v celoti zadovoljilo jugoslovanskih pričakovanj. Četudi je bilo pisanje o Jugoslaviji pozitivno naravnano, je jugoslovansko predstavništvo motila nizka frekventnost pisanja.¹⁸⁹ Izjemo je sicer predstavljalo poročanje o beograjski konferenci. Intenzivnejše poročanje, ki je zadovoljilo jugoslovansko diplomacijo, se je začelo tri dni pred začetkom konference in trajalo še štiri do pet dni po koncu same konference. Na primeru sirskih medijev pa je tamkajšnji konzulat predvsem izpostavljal uspešno promocijo Jugoslavije in Josipa Broza –

185 DA, P.A., UAR, fascikel 145, klasacija UAR 313a, mapa 6, signatura 48181, št. 152. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 14. marec 1961, 2.

186 Prav tam, 9.

187 Prav tam, 10.

188 Prav tam, 12.

189 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 141, klasacija UAR 370 mapa 1, signatura 48771, št. 189. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 15. januar 1962, 3.

Tita v sirskih medijih, ki je takoj za Gamalom Abdelom Naserjem dobil največ pozornosti v tamkajšnjih medijih.¹⁹⁰ V poročilu o medijskem pokrivanju konference se je jugoslovanski predstavnik v Damasku, Milorad Komatina, pohvalil, da je bilo v sirskem tisku mogoče zaslediti več fotografij Josipa Broza - Tita kot fotografij Gamala Abdela Naserja, kar naj bi jim uspelo zato, ker je jugoslovanski konzulat sam posredoval fotografije s konference vsem časopisom v Siriji.¹⁹¹

Slika 5: Gamal Abdel Naser lista časopis Slobodna Dalmacija.¹⁹²

Z izjemo poročanja o Jugoslaviji v kontekstu prve konference Gibanja neuvrščenih je jugoslovansko predstavništvo v ZAR motilo, da je bilo v medijih Združene arabske republike bistveno več govora o zunanjepolič-

190 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 339, mapa 7, signatura 428076, št. 438/61. "Izveštaj sa sektora propaganda za period juli - septembar 1961." Iz Generalnega konzulata FNRJ v Damasku na DSIP. Damask, 12. september 1961, 1.

191 DA, P.A., UAR, fascikel 146, klasacija UAR 339, mapa 7, signatura 428076, št. 438/61. "Izveštaj sa sektora propaganda za period juli - septembar 1961." Iz Generalnega konzulata FNRJ v Damasku na DSIP. Damask, 12. september 1961, 2.

192 Vir fotografije: Photo archive. www.nasser.org/photos (dostop: november 2022).

nih akcijah Jugoslavije kot o notranje-političnih aktivnostih. To so tolmačili z obtožbami, ki so bile takrat zelo pogoste s strani novega sirskega režima in tamkajšnje buržoazije, ki so oblast ZAR obtoževali nepremišljenega kopiranja jugoslovanskih izkušenj.¹⁹³ Tovrstne obtožbe so se po izvedbi državne udara v Siriji pojavljale tudi v sirskih časopisih.¹⁹⁴ Jugoslovansko predstavništvo se ni zadovoljilo z nizkim nivojem poročanja o notranjepolitičnih zadevah Jugoslavije in začelo pritiskati na egiptovske medije. Sodeč po letnem poročilu je mogoče razbrati užaljenost jugoslovanskega predstavništva nad slabimi reakcijami egiptovskih časopisov. V času praznovanja dneva republike, 29. novembra, je ambasada razdelila gradivo za objavo vsem večjim časopisom, pri čemer je prispevek o praznovanju objavil le en medij. Zaradi slabe reakcije je jugoslovansko predstavništvo vztrajalo dalje in ponovno podalo pozive k objavi, a ponovno ostalo razočarano, ker je novico objavil samo časopis *Al Gumhurija*.¹⁹⁵ Izpostavljeni primer pa ne predstavlja izjeme. Podobne situacije in reakcije jugoslovanske diplomacije v Egiptu lahko zasledimo ob številnih drugih primerih, ko ta ni bila zadovoljna z nivojem poročanja. Poleg praznovanja dneva jugoslovanske vojske se je to ponovilo tudi ob številnih uradnih obiskih jugoslovanskih predstavnikov v Egiptu.¹⁹⁶

V navezavi na slabo medijsko podobo Jugoslavije v sirskih medijih lahko navedemo tudi to, da jugoslovansko poročanje prav tako ni bilo prizanesljivo do novega sirskega režima. Navkljub priznanju Sirske arabske republike so jugoslovanski mediji ostajali zelo nastrojeni do nove oblasti. Neprizanesljivo pisanje lahko v časniku *Delo* spremljamo že pri samih pripravah volitev. V splošnem pa lahko poročanje strnemo v luči kritike sirske buržoazije, nedemokratičnosti, vzpona desnice v sirski politiki in podobno. V kolikor povzamemo kritike, je razvidno, da na delu ni bilo neodobranje same odcepitve Sirije per se, temveč predvsem elite na oblasti.¹⁹⁷ To pa je

193 DA, P.A., UAR 1962, fascikel 141, klasacija UAR 370 mapa 1, signatura 48771, št. 189. Ambasada FNRJ v Kairu na DSIP. Kairo, 15. januar 1962, 3.

194 Prav tam, 6.

195 Prav tam, 4.

196 Prav tam, 5.

197 "Volitve v Siriji." *Delo*, št. 329, sobota, 2. december 1961, 1; "Sestava novega sirskega parlamenta." *Delo*, št. 334, četrtek, 7. december 1961, 2.

bilo seveda utemeljeno na ideološki osnovi, kot se je za Tanjug nazorno razpisal dopisnik Mirko Aksentijević ob objavi štiriletnega splošnega programa nove sirske oblasti, ki je na novo definiral socializem. To je eden izmed najbogatejših Sircev komentiral: *»Naš socializem je božanski socializem. Ne potrebujemo Marxa, ko pa imamo našega preroka, ki je že davno postavil to vprašanje na pravo mesto. Islam ima pet osnovnih načel, tretji izmed njih je 'zakat' – dolžnost bogatih, da dajejo siromašnim. /.../ Vernikov ne more nihče nadzirati, oni sami 'občutijo svojo dolžnost in pomagajo revnim, ker je to obveznost.«*¹⁹⁸ Aksentijević je v prispevku opozarjal na reakcionarno naravo sirskega kapitalistov in posestnikov, ki so zavajale množice in onemogočale organizacijo progresivnih sil v državi.¹⁹⁹

KONČNA MISEL

Predstavljen vpogled v jugoslovanske odnose z Združeno arabsko republiko v letu 1961 seveda zajema zelo kratko obdobje odnosov med državama. Ker so tesni prijateljski odnosi med državami – z določenimi vzponi in padci – potekali vsaj med letoma 1955 in 1974, je predstavljene informacije potrebno zamejiti v obravnavano periodo. Vseeno pa je vsebina zgornjega prispevka nakazala prenekatera izhodišča, principe oziroma tire, v katerih je meddržavno prijateljstvo potekalo v nadaljnjih letih. Eno izmed teh nedvomno predstavlja močan vpliv Jugoslavije na notranjo organizacijo ZAR. Pogosto stalnico pa predstavlja tudi diskrepanca med političnimi interesi po tesnem sodelovanju držav in dejansko realizacijo. To po eni strani predstavlja prenekatero zaplete in ovire v sferi gospodarskega sodelovanja, na drugi pa nevšečnosti, ki so zadevale podporo Naserjevi zunanji politiki ne glede na težave, do katerih je ta drža lahko privedla. Referenca slednjega je v primeru tega prispevka seveda prav odcepitev Sirije, navedli pa bi lahko še številne druge, ki zadevajo Naserjevo politiko v odnosu do drugih arabskih držav v regiji, kot tudi do palestinskega gibanja. Največji prestop iz pragmatične v prijateljsko naravnano politiko Jugoslavije do ZAR oziroma Egipta pa lahko morda najdemo prav v jugoslovanskih reakcijah

¹⁹⁸ Aksentijević, Mirko. »Sirija pred volitvami. Štiriletno politično premirje.« *Delo*, št. 320, sreda, 22. november 1961, 5.

¹⁹⁹ Prav tam.

ob izraelsko-arabskih vojnah leta 1967 in 1973. V primeru prve je Jugoslavija izkazala enkratni angažma tako v zagotavljanju neposredne humanitarne in ekonomske pomoči poraženim arabskim državam kot tudi na mednarodnem nivoju reševanja nastale situacije.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

SI AS (Arhiv Republike Slovenije), 241, t. e. 5, Ministrstvo za izvoz in uvoz 1945 – 1951.

AJ (Arhiv Jugoslavije), 130, Savezno izvršno veće: Međunarodni odnosi.

AJ (Arhiv Jugoslavije), IX, 25/II–30, Centralni komite Saveza komunista Jugoslavije.

AJ (Arhiv Jugoslavije), SSRNJ 142 – II, Socijalistički savez radnog naroda Jugoslavije. Komisija za međunarodne veze, 1962.

DA (Diplomatski arhiv Ministarstva spolnjih poslova Republike Srbije), Politična arhiva, Ujedinjena arapska republika 1961.

DA (Diplomatski arhiv Ministarstva spolnjih poslova Republike Srbije), Politična arhiva, Ujedinjena arapska republika 1962.

DA (Diplomatski arhiv Ministarstva spolnjih poslova Republike Srbije), Politična arhiva, Ujedinjena arapska republika 1963.

Intervjuji

Intervju z Jožetom Kastelicem. Posnet v Ljubljani, 7. septembra 2022. Posnetek intervjuja hrani avtor.

Intervju z Zvonetom Draganom. Posnet v Ljubljani, aprila 2020. Posnetek intervjuja hrani avtor.

Literatura

Aburish, K. Said. *Nasser. The last Arab*. New York: St. Martin's Press, 2004.

Bekić, Darko. *Jugoslavija u hladnom ratu. Odnosi s velikim silama 1949–1955*. Zagreb: Globus, 1988.

Bogetić, Dragan. "Jugoslavija i nesvrstanost. Prilog prevazilaženju predrasuda I stereotipa." *Annales: anali za istrske in mediteranske študije*. Let. 24, 4 (2014), p. 615–624.

Bogetić, Dragan. *Nova strategija spoljne politike Jugoslavije 1956–1961*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2006.

Ginat, Rami. *Egypt's incomplete Revolution. Luffi al-Khuli and Nasser's Socialism in the 1960's*. London: Frank Cass, 1977.

Heikal, Mohamed Hassanein. *The Cairo Documents. The inside story of Nasser and his relationship with world leaders, rebels and statesmen*. New York: Doubleday and Company, 1973.

Mičunović, Veljko. *Moskovske godine 1956 – 1958*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber, 1977.

Pečar, Zdravko in Veda Zagorac. *Egipt. Dežela, ljudstvo in revolucija*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1958.

Petrović, Vladimir. *Jugoslavija stupa na Bliski istok. Stvaranje jugoslovanske bliskoistočne politike 1946–1956*. Beograd : Institut za savremenu istoriju, 2007.

Petrović, Vladimir. *Titova lična diplomatija. Studije I dokumentarni prilozi*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2010.

Pirjevec, Jože. *Tito in tovariši*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2011.

Raymond, W. Baker. *Egypt Uncertain Revolution under Nasser and Sadat*. Cambridge: Harvard University Press, 1978,

Sorby, R. Karol. »The separatist period in Syria, 1961–1963.« V: *Asian and African Studies*, 18 (2009), 2, 145–168.

Časopisni viri in revije

Jugoslovanski pregled: informativno–dokumentarne sveske. Julij–avgust, 1970, letnik 13.

”Odnosi Jugoslavije I Ujedinjene Arapske republike.” Jugoslovanski pregled: informativno–dokumentarne sveske, 9, marec 1966, letnik 9.

»Odnosi Jugoslavije i Sirije.« Jugoslovanski pregled: informativno–dokumentarne sveske – Jul – Avgust, avgust 1966, letnik 9.

”Ekonomski odnosi.” Jugoslovanski pregled: informativno–dokumentarne sveske. Marec 1966, letnik 9.

»Prisrčen sprejem v Aleksandriji.« *Delo*, torek, 18. april 1961, let. 3, št. 108.

”Parlamentarna delegacija ZAR včeraj prispela v Jugoslavijo.” *Delo*, torek, 27. junij 1961, let. 3, št. 174.

”Vrnitev Todorovića iz ZAR.” *Delo*, petek, 24. marec 1961, let. 3, št. 81.

”Naserjev govor ob uporu v Siriji. ‘Nevarnost za arabsko enotnost.’” *Delo*, let. 2, št. 267, petek, 29. september 1961, 10.

”Razgovori Tito – Naser.” *Delo*, 19. november 1961, letnik 3, št. 317.

”Volitve v Siriji.” *Delo*, sobota, 2. december 1961, let. 3, št. 329.

“Sestava novega sirskega parlamenta.” *Delo*, četrtek, 7. december 1961, let. 3., št. 334.

Spletni viri

»Povijest četvrtkom – Pokret nesvrstanih (2/3)«. <https://www.youtube.com/watch?v=dD-NNV6Qfs8> (dostop: avgust 2021).

POVZETEK

Dogajanje v letu 1961 lahko razumemo kot eno izmed pomembnih etap v sodobni politični zgodovini Egipta. Predstavitev jugoslovanske perspektive na dogajanje v takratni Združeni arabski republiko (ZAR) in tudi njen razpad je v kontekstu prispevka relevanten predvsem iz dveh vidikov. Prvi predstavlja vpogled v sam potek političnega dogajanja v ZAR. Naracija tega je v svetovnem zgodovinisju v veliki meri pogojena z interpretacijami zahodnega prostora in prav od tukaj izhaja možnost pomembnega doprinosa jugoslovanske percepcije. Glede na visoko raven aktivnosti jugoslovanske diplomacije, podjetij in drugih zunanjepolitičnih aparatov države se ta perspektiva kaže kot dober alternativni pogled na dogajanje v Egiptu. Predvsem pa je to pomembno z vidika neposredne jugoslovanske vpletenosti v tamkajšnje dogajanje. Ob boku s tesnim partnerstvom med Jugoslavijo in ZAR konkretna študija na primeru leta 1961 v določeni meri nakaže obsege in načine sodelovanj med državama. Prispevek sicer izpušča sodelovanje na nivoju mednarodne politike in združevanje moči držav na primeru sklica prve konference Gibanja neuvrščenih septembra 1961, pri čemer bi lahko izpostavili, da je – poleg Jugoslavije – prav Egipt na čelu s predsednikom Gamalom Abdelom Naserjem odigral bistveni del initiative. Namesto tega se prispevek v večji meri posveča dejanskemu sodelovanju med državama, in sicer onkraj medijske podobe o velikem prijateljstvu med Egiptom in Jugoslavijo. Pogled, ki odstira dejanske izzive gospodarskega sodelovanja, številne prepreke na tej poti in tudi površnosti oziroma pomanjkljivosti reform, ki so bile leta 1961 izvedene v ZAR, vsekakor ni mišljen kot negacija političnega bratstva med izpostavljenima državama, temveč zgolj kot izpostavitev diskrepance med prezentacijo konkretnega odnosa in realnimi napori, ki so bili v tem prisotni. Napori so bili sestavni del poti krepitve sodelovanja med državama s ciljem medsebojne prosperitete.

Kontakti avtorjev

dr. Alenka Fikfak, izredna profesorica

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani
Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
alenka.fikfak@fa.uni-lj.si

dr. Janez P. Grom, asistent

Fakulteta za arhitekturo, Univerza v Ljubljani
Zoisova 12, 1000 Ljubljana, Slovenija
janez.grom@fa.uni-lj.si

Nejc Kavka, mag. prof. zgodovine in mag. prof. geografije

Dobrunjska cesta 54 b, 1261 Ljubljana - Dobrunje, Slovenija
kavka.nejc@gmail.com?

Sara Kobal, mag. prof. zgodovine

Šibeniška ulica 28, 5270 Ajdovščina, Slovenija
sarakobal1996@gmail.com

Lea Meserko, mag. prof. zgodovine

Moravče 104, 1274 Gabrovka, Slovenija
lmeserko@gmail.com

dr. Peter Mikša, docent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
peter.miksa@ff.uni-lj.si

dr. Božo Repe, redni profesor

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
bozo.repe@ff.uni-lj.si

Žiga Smolič, mladi raziskovalec in asistent

Oddelek za zgodovino, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani
Aškerčeva ulica 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
ziga.smolic@ff.uni-lj.si

Julija Šuligoj, mag. zgodovine, uni. dipl. francistka

Trnjava 40, 1225 Lukovica, Slovenija
julija.suligoj95@gmail.com

267

